
Rapport periodic davart la Charta europeica da las linguas regiunalas u minoritaras

Sisavel rapport da la Svizra

Approvà dal Cussegl federal ils 11 da december 2015

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Il Cussegl federal

TAVLA DAL CUNTEGN

Tavla dal cuntegn	i
Resumaziun dal rapport.....	iii
Part I: disposiziuns generalas.....	1
1. Situaziun linguistica en Svizra	1
1.1 Linguas en Svizra e lur derasaziun territoriala	1
1.1.1. Nivel nazional	1
1.1.2. Ils chantuns bilings: Berna, Friburg, Vallais	3
1.2. Indicaziuns statisticas e graficas davart las linguas minoritaras	4
1.2.1. Talian	4
1.2.2. Rumantsch	5
1.2.3. Linguas minoritaras betg territorias	6
2. Basa legala per l'applicaziun da la Charta europeica da las linguas regiunalas u minoritaras..	7
2.1 Dretg da linguas internaziunal	7
2.2 Las disposiziuns davart il dretg da linguas en la Constituziun federala	7
2.3 Leschas federalas.....	7
2.3.1 Lescha da linguas ed ordinaziun da linguas	7
2.3.2. Missiva per la promoziun da la cultura 2016–2020	8
2.3.3. Decisiuns dal Tribunal federal concernent il diever da las linguas nazionalas	8
2.4 Convenziuns linguisticas chantunales	9
2.5 Svilups actuals	10
2.5.1. La plurilinguitad en l'administraziun federala	10
2.5.2. Instrucziun da las linguas nazionalas.....	10
2.5.3. Barat scolastic	11
2.5.4. Talian en Svizra.....	11
2.5.5. Lingua e minoritad dals Jenics en Svizra	12
3. Realisaziun da las recumandaziuns dal cussegl da ministers	12
Part II: mesiras per applicar l'artigel 7 da la Charta	13
1. Respostas da las autoritads svizras a las dumondas dal comité d'experts	13
2. Mesiras praticas e projects durant la perioda da rapport (2012–2015).....	17
Part III: mesiras per promover l'adiever da linguas regiunalas u minoritaras en ils chantuns	
Grischun e Tessin	19
A. Rapport dal chantun Grischun davart l'applicaziun da la Charta europeica da las linguas regiunalas u minoritaras	19
1. Infurmaziuns generalas	19
1.1. Applicaziun da la lescha da linguas chantunala.....	19
1.2. Fusiuns da vischnancas	19
1.3. Il rumantsch grischun en scola.....	20
1.4. Organisaziuns novas en il sector promoziun da linguas.....	20
1.5. Realisaziun da las recumandaziuns dal comité da ministers.....	20
2. Mesiras per promover il rumantsch tenor las disposiziuns da promoziun da la Charta.....	21
2.1. Artitgel 8: Furmaziun	21
2.2. Artitgel 9: Autoritads giudizialas	21
2.3. Artitgel 10: Autoritads administrativas e gestiuns da servetschs publics.....	22
2.4. Artitgel 13: Vita economica e sociala	23

B.	Rapport dal chantun Tessin davart l'applicaziun da la Charta europeica da las linguas regiunalas u minoritaras	24
1.	Infurmaziuns generalas	24
2.	Commentaris dal chantun Tessin davart la politica da linguas da la Confederaziun	24
2.1	Il talian en l'administraziun federala	24
2.2	Talian en las regiuns betg italofofas	25
2.3	Posiziun davart la lingua dals Gualsers a Bosco Gurin	25
3.	Mesiras per promover il talian tenor las disposiziuns da promoziun da la Charta	26
3.1.	Artitgel 8: Furmaziun	26
3.2.	Artitgel 9: Autoritads giudizialas	26
3.3.	Artitgel 10: Autoritads administrativas e gestiuns da servetsch public	26
3.4.	Artitgel 11: Medias	26
3.5	Artitgel 12: Activitads ed instituziuns culturalas	27
3.6	Artitgel 13: Vita economica e sociala	27
3.7	Artitgel 14: Barat suror ils cunfins naziunals	27
	Glista da las scursanidas duvradas en il rapport	28

RESUMAZIUN DAL RAPPORT

La Svizra ha ratifitgà dal 1997 la Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras (Charta). Questa è entrada en vigur il 1. d'avrigl 1998. Tenor l'artitgel 15 da la Charta suttamettan ils stadis signataris regularmain in rapport davart l'applicaziun da la Charta al secretari general dal Cussegl da l'Europa. L'emprim rapport da la Svizra è vegni suttamess al secretari general dal Cussegl da l'Europa il settember 1999. Dapi lezza giada ha la Svizra preschentà mintga trais onns in rapport davart l'applicaziun da la Charta (december 2002, matg 2006, december 2009, december 2012) cun explicaziuns concernent la situaziun actuala da las linguas en il pajais, ils novs instruments legals e la realisaziun da las recumandaziuns dal comité da ministers e dal comité d'experts dal Cussegl da l'Europa. Il preschent sisavel rapport da la Svizra cumpiglia la perioda da 2012 fin 2015. El è vegni cumpilà a basa dal tschintgavel rapport dals 30 da november 2012 e s'exprima davart las recumandaziuns dal comité da ministers dal Cussegl da l'Europa sco er davart quellas dal comité d'experts ch'èn formuladas en lur tschintgavel rapport d'experts dals 10 fanadur 2013 ed en lur catalog da dumondas dals 12 favrer 2015.

Il rapport è dividi en trais parts principalas:

L'emprima part dal rapport preschenta las statisticas novas concernent il svilup linguistic en Svizra ed ina resumaziun da la basa legala existenta per promover las linguas en Svizra. Surtut vegni fatg bilantscha davart l'applicaziun da l'Ordinaziun da linguas (OLing) en il decurs dals ultims tschintg onns. Ultra da quai vegnan explitgadas las sfidas actualas areguard la politica da linguas en Svizra che vegnan descrittas en la Missiva per la promoziun da la cultura (Missiva da cultura 2016–2020). Qua sa tracti spezialmain da l'instrucziun da las linguas naziunalas sco er da la promoziun da la lingua e cultura taliana e jenica. Ils projects novs sustegnids en il rom da la promoziun da linguas sco er las mesiras per promover la plurilinguitad en l'administraziun federala vegnan er preschentads en questa part dal rapport.

La segunda part dal rapport pertutga il svilup da las mesiras da la Svizra per applitgar la Charta e tracta ina seria da dumondas fatgas dal Cussegl da l'Europa a basa da las recumandaziuns dal comité d'experts. Er las mesiras praticas ed ils projects sviluppads tranter 2012 e 2015 vegnan preschentads en questa segunda part. Ils temas principals èn qua la creaziun d'instituziuns per mantegnair la lingua e cultura taliana en Svizra, projects en connex cun la lingua e cultura jenica, la lingua taliana en las medias sco era il diever dal tudestg e franzos en ils chantuns bilings. La segunda part dal rapport tracta plinavant il francoprovenzal e respunda uschia ad ina dumonda generala dal comité d'experts.

La terza part cumpiglia finalmain ils rapports dals chantuns Grischun e Tessin davart l'applicaziun da la Charta pertutgant il rumantsch ed il talian en lur territoris. Qua vegnan preschentads ils svilupps en las legislaziuns chantunalas sco er las respostas a las dumondas e recumandaziuns dal comité d'experts ed il comité da ministers dal Cussegl da l'Europa.

Per preparar quest sisavel rapport èn vegnids consultads ils acturs ils pli impurtants ch'èn pertutgads da la Charta. Ins ha surtut integrà tut ils uffizis federals pertutgads, la delegada per plurilinguitad da la Confederaziun, ils chantuns bilings, il chantun Giura e la Conferenza svizra dals directurs chantunals da l'educaziun publica CDEP. Ils chantuns Grischun e Tessin èn sa participads activamain a l'elavuraziun dal rapport preschent. Els èn s'exprimids davart las dumondas e recumandaziuns dal comité da ministers e dal comité d'experts ed han cumpilà la terza part dal rapport.

PART I: DISPOSIZIUNS GENERALAS

1. Situaziun linguistica en Svizra

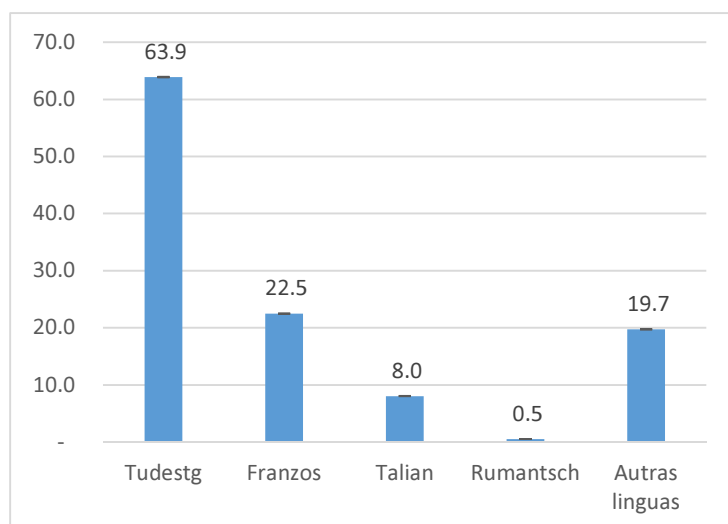
1.1 Linguas en Svizra e lur derasaziun territoriala

1.1.1. Nivel naziunal

Dal 2010 han persunas plurilinguas pudì inditgar per l'emprima giada pliras linguas principalas en il rom da l'enquista da structura federala davart las linguas; fin a trais linguas èn vegnidas resguardadas. Sco lingua principala vegn considerata quella lingua ch'ina persuna dovra per pensar e ch'ella dominescha il meglier. Fin l'onn 2000 pudevan ins inditgar qua mo ina suletta lingua, uschè ch'ina persuna plurilingua inditgava mintgatant in'otra lingua dad in'enquista a la proxima, per part independentamain da sias cumpetenzas linguisticas effectivas. Perquai che l'enquista da structura n'è betg cumplessiva, mabain in'enquista cun caracter da prova da controlla, vegnan cumplettads ils suandants resultats tras in interval da confidenza. Las cifras absolutas èn il resultat d'in transferiment d'observaziuns or da l'enquista cun caracter da prova da controlla.

En tut la Svizra sa repartan las linguas inditgadas sco linguas principalas sco suonda:

III. 1: Repartiziun procentuala da las linguas principalas da 2011–2013

Funtauna: Enquista da structura, statisticas d'economia, cumulaziun 2011–2013, UST

Tab. 1: Populaziun residenta stabla a partir da 15 onns tenor lingua(s) principala(s), 1970–2010

	1970		1980		1990		2000		2010		
	Cifras absolutas	Pertschi ent	Cifras absolutas	Pertschi ent	Cifras absolutas	Pertschi ent	Cifras absolutas	Pertschi ent	Cifras absolutas	IC en %	Part en % ¹
Total	4'575'416	100.0	4'950'821	100.0	5'495'018	100.0	5'868'572	100.0	6'519'253	0.1	100.0
Tudestg	2'988'606	65.3	3'254'732	65.7	3'547'236	64.6	3'770'330	64.2	4'276'097	0.2	65.6
Franzos	853'903	18.7	921'060	18.6	1'059'614	19.3	1'172'059	20.0	1'487'311	0.4	22.8
Talian	509'923	11.1	462'565	9.3	439'378	8.0	399'642	6.8	548'903	1.0	8.4
Rumantsch	38'623	0.8	41'556	0.8	32'830	0.6	29'175	0.5	36'472	5.1	0.6
Englais	19'432	0.4	30'185	0.6	46'725	0.9	54'328	0.9	292'094	1.7	4.5
Autras linguas	164'929	3.6	240'723	4.9	369'235	6.7	443'038	7.5	1'007'074	0.1	15.4

1) Il total è pli aut che la quantitat da las persunas che han respundi a l'enquista, causa ch'ins ha pudì inditgar pliras linguas principalas.

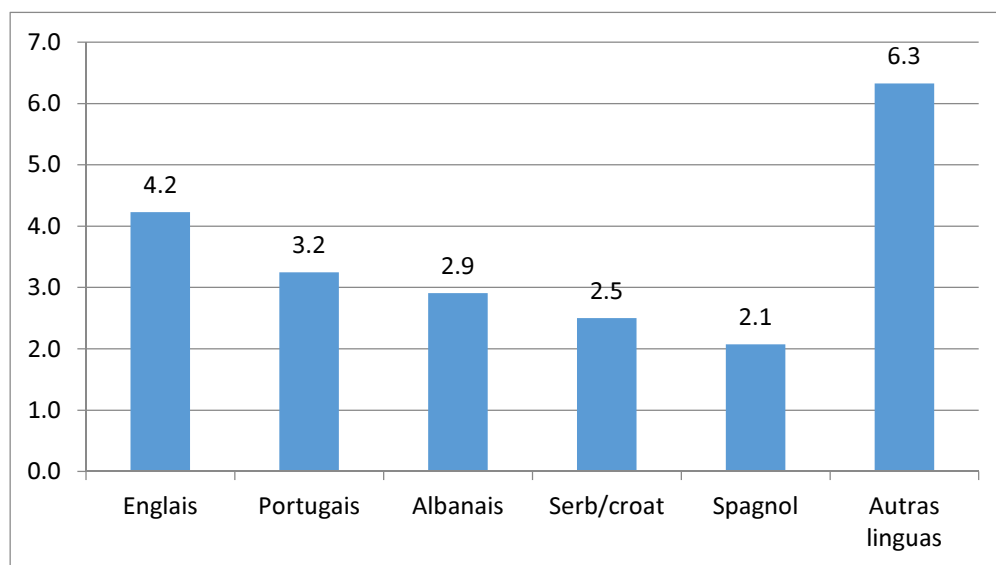
2) 2010: Las datas derivan d'ina enquista cun caracter da prova da controlla. L'interval da confidenza (IC) inditgescha l'exactadad dal resultat ed è inditgà en questa tabella en pertschi ent.

Funtauna: 1970–2000: Dumbraziun dal pievel; 2010: Enquista da structura

Durant ils ultims decennis è la repartiziun da las linguas restada relativamain stabila. In pau pli pauc che dus terzs da la populaziun residenta stabla a partir da 15 onns han inditgà il tudestg sco lingua principala. En segunda frequenza vegn inditgada la lingua naziunala franzosa sco lingua principala. Tuttas duas linguas èn s'augmentadas proporziunalmain in pau tranter il 2000 ed il 2010. Quai è per part d'explitgar cun il fatg ch'ins ha pudì inditgar en l'enquista pliras linguas (fin a trais) sco lingua principala. Schizunt sch'ins quinta ensemen las duas autras linguas naziunalas, il talian ed il rumantsch, vegnan ellas surpassadas dal total da las linguas betg naziunalas.

La part da las linguas betg naziunalas stat dapi la mesadad dal 20avel tschientaner en in connex direct cun l'augment e la cumposiziun varianta da la part estra da la populaziun. Interessant è perquai betg sulettamain la quantitat da las linguas betg naziunalas, mabain era la repartiziun entaifer questas linguas.

III. 2: Part pertschientuala da las linguas betg naziunalas las pli frequentas sco lingua(s) principala(s) tar la populaziun residenta, 2011–2013

Funtauna: Enquista da structura, statisticas d'economia, cumulaziun 2011–2013, UST

Tab. 2: Populaziun residenta stabla tenor lingua(s) principala(s), 2011–2013

	Cifras absolutas	IC en %	Part linguas principalas en % ¹
Total	7'855'169	-	100.0
Tudestg	5'020'419	0.1	63.9
Franzos	1'765'080	0.2	22.5
Talian	632'119	0.4	8.0
Rumantsch	39'977	2.3	0.5
Anglais	332'178	0.8	4.2
Portugais	254'902	0.9	3.2
Albanais	228'507	0.9	2.9
Serb / croat	196'365	1.0	2.5
Spagnol	162'870	1.1	2.1
Autras linguas	496'854	0.7	6.3

1) Il total è pli aut ch'il dumber da persunas che han respundi a l'enquista causa ch'ins ha pudì inditgar pliras linguas principalas.

2) 2010: Las datas derivan d'ina enquista cun caracter da prova da controlla. L'interval da confidenza (IC) inditgescha l'exactadad dal resultat ed è inditgà en questa tabella en pertschient.

Funtauna: Enquista da structura, statisticas d'economia, cumulaziun 2011–2013, UST

Dapi l'onn 1970 e spezialmain tranter 1980 e 1990 è creschida la part da las linguas betg naziunalas. Lur augment tranter 2000 e 2010 sa lascha declerar cun la pussaivladad d'inditgar da nov pliras linguas principalas en l'enquista. Questa midada ha er modifitgà la successiun da las tschintg pli grondas gruppas da linguas betg naziunalas. L'onn 2000 eran las linguas da l'antieriura Jugoslavia e da l'Albania sin l'emprim plaz. L'onn 2010 è stà l'englais sin l'emprim plaz, suandà dal portugais, serb, croat sco er albanais, avant il spagnol ed il tirc. Las ulteriuras linguas mussan ina gronda varietad cun quantitads da pledaders relativamain pitschnas.

La part da las linguas betg naziunalas importava en ils onns 2011 fin 2013 en media var 20 %. En la Svizra francofona importava ella var 25 %, en la Svizra italoфона ca. 15 % ed en la Svizra tudestga ca. 19 %. En la Svizra rumantscha importava la part var 10 %, quai ch'è dentant da leger cun precauziun pervi da la pitschna quantidad da las personas dumandadas.

La repartiziun da las linguas betg naziunalas sin ils quatter territoris linguistics n'è betg unitara. Il serb, croat, albanais e tirc han lur pais en la Svizra tudestga; il portugais è derasà spezialmain ferm en la Svizra franzosa, il spagnol è derasà pli equalmain. L'englais sa concentrescha sin las regiuns urbanas da Turitg/Zug, Basilea sco er sin la regiun al Lai da Genevra.

Finalmain èsi er impurtant, tge linguas naziunalas che vegnan discurrendas dadur lur territoris linguistics:

Tab. 3: Parts procentualas da las linguas naziunalas tenor territoris linguistics, 2011–2013

	Part da germanofons	Part da francofons	Part d'italofons	Part da rumantschs	Part da linguas betg naziunalas
Total	63.9	22.5	8.0	0.5	19.7
Territoris linguistic tudestg	86.8	3.0	4.2	0.4	18.5
Territoris linguistic franzos	6.5	83.6	4.8	0.0	24.5
Territoris linguistic talian	10.2	4.7	87.1	0.3	14.3
Territoris linguistic rumantsch	43.0	(1.0)	4.2	67.2	10.0

Funtauna: Enquista da structura, statisticas d'economia, cumulaziun 2011–2013, UST

Suenter il tudestg vegn numnà en la Svizra tudestga il pli savens il talian sco lingua principala. En la Svizra franzosa percenter vegn discurrendas pli savens tudestg che talian, entant ch'en la Svizra taliana vegn inditgà duas giadas pli savens il tudestg ch'il franzos. En il territoris linguistic rumantsch inditgescha la mesadad da la populaziun residenta il tudestg sco lingua principala.

Var 21 000 personas che inditgeschan il rumantsch sco lur lingua principala na vivan betg en il territoris linguistic rumantsch. La maioritad dad els (55,5 %) viva en la Svizra tudestga. Il chantun Grischun ha var 25 000 personas da lingua rumantscha, quai correspunda a ca. 15 % da la populaziun chantunala.

Ina pitschna maioritad da Rumantschs viva dadur il territoris linguistic rumantsch, spezialmain en la regiun da Cuir tant sco en ils chantuns Turitg ed Argovia.

1.1.2 Ils chantuns bilings: Berna, Friburg, Vallais

En ils chantuns bilings ha mintgamai ina da las duas linguas naziunalas ina part da passa 60 %. Ils trais chantuns bilings (Berna, Friburg e Vallais) èn dividids cleramain en dus differents territoris linguistics. Excepciuns èn las citads da Bienna (52,1 % tudestg, 40,4 % franzos) e Friburg (28,6 % tudestg, 67,7 % franzos). Ils chantuns Friburg e Vallais èn per gronda part francofons, il chantun Berna è per gronda part germanofon.

1.2. Indicaziuns statisticas e graficas davart las linguas minoritaras

1.2.1. Talian

Tab. 4: Linguas principalas Svizra taliana (Tessin e Grischun talian), absolut ed en pertschient, 2011–2013

	Cifras absolutas	IC en %	Part da la populaziun en %
Total da la populaziun	349'665	0.2	100.0
Tudestg	5'602	1.9	10.2
Franzos	16'590	2.8	4.7
Talian	304'606	0.3	87.1
Rumantsch	997	11.5	0.3
Autras linguas	49'932	1.5	14.3

1) Il total è pli aut che la quantidad da persunas che han respondì a l'enquista: 16,6 % han inditgà duas u trais linguas principalas.

2) 2010: Las datas derivan d'ina enquista cun caracter da controlla da prova. L'interval da confidenza (IC) inditgescha l'exactadad dal resultat ed è numerada en questa tabella en pertschient.

Funtauna: Enquista da structura, statisticas d'economia, cumulaziun 2011–2013, UST

Talian en il Tessin

Las enquistas tranter 1990 e 2000 mussan in lev regress dal talian, ina stagnaziun dal tudestg ed in augment da las linguas betg naziunalas. Lezza giada pudev'ins dentant inditgar sulettamain la lingua principala, quai ch'è probablmain stà in dilemma per insaquantas persunas. Las cifras da l'onn 2010 laschan presumar che tant las parts dal tudestg sco er quellas dal talian sajan creschidas. La part da las linguas betg naziunalas è medemamain creschida. Tut ils otg districts dal chantun Tessin han ina part da persunas italofofonas da passa 80 % (a Locarno èn els represchentads il pli flavel cun 80,5 %).

Tab. 5: Talian e tudestg sco lingua principala tar la populaziun residenta stabla a partir da 15 onns dal chantun Tessin dapi il 1970

	Total populaziun a partir da 15 onns	Italofofonas	IC en % ¹	Part en %	Germanofofonas	IC en % ¹	Part en %
1970	180'307	151'246	-	83.9	21'819	-	12.1
1980	206'029	169'390	-	82.2	25'934	-	12.6
1990	240'959	200'994	-	83.4	24'892	-	10.3
2000	259'942	214'611	-	82.6	23'273	-	9.0
2010 ²	281'693	246'983	0.5	87.7	31'330	4.0	11.1

1) 2010: Las datas derivan d'ina enquista cun caracter da prova da controlla. L'interval da confidenza (IC) inditgescha l'exactadad dal resultat ed è inditgà en questa tabella en pertschient

2) Las persunas dumandadas han pudì inditgar pliras linguas principalas. Per persuna èn vegnidas inditgadas fin a trais linguas principalas.

Funtaunas: 1970–2000: Dumbraziun federala dal pievel; 2010: Enquista da structura

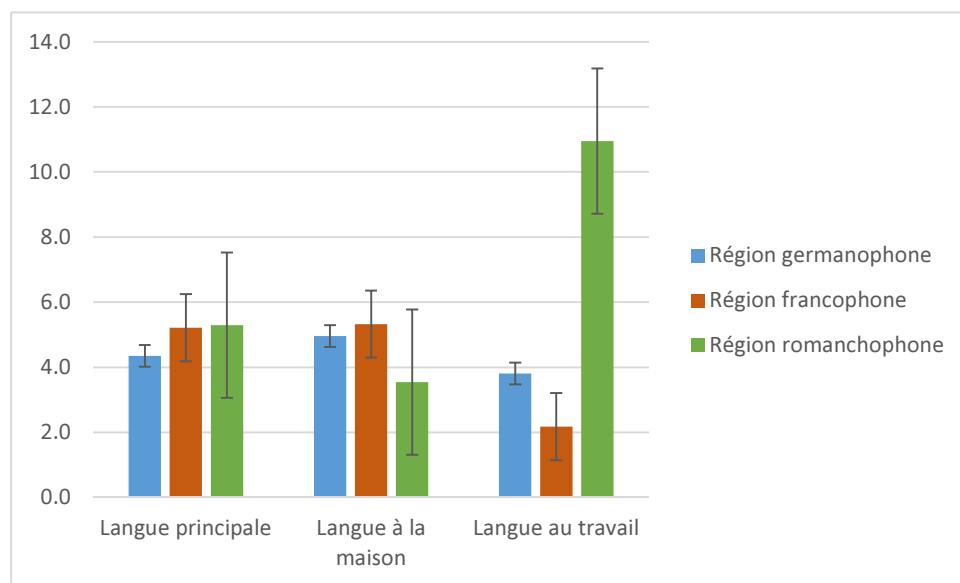
Talian en il chantun Grischun

En il chantun Grischun n'èsi betg stà pussaivel da rimnar avunda infurmaziuns exactas per tut ils districts. Ma ins po dir che ils districts Bernina e Moesa sun per gronda part italofofonas (ca. 90 %). Il district Malögia ha ca. in quart italofofonas.

Talian dator il territori linguistic

Tranter 2011 e 2013 han inditgà en media circa 632 100 personas en Svizra il talian sco lingua principala u sco ina da lur linguas principalas. Da quellas han 358 875 ina biografia da migraziun.¹ Circa 116 000 dad ellas vivan en la Svizra taliana. Ils italofofos da las trais regiuns betg italofofonas eran pli numerus (var 290 000) che quels che abitan en la Svizra taliana (var 264 817). Malgrà ch'ina cumparegliaziun tranter ils onns 2000 e 2011–2013 è difficila, pon ins constatar ch'il talian na perda betg terren en Svizra. La pussaivladad puschida dapi 2010 d'inditgar pliras linguas sco linguas principalas è vegnida utilisada surtut da las personas italofofonas e spezialmain da las personas immigradas da lingua taliana da la segunda generaziun. Questas sa chattan surtut en las parts dal talian sco lingua da famiglia en las regiuns betg italofofonas, sco ch'i vegn mussà en la suandanta grafica.

III. 1: Repartiziun pertschientuala dal talian sco lingua principala, sco lingua da famiglia e sco lingua da lavur en las regiuns betg italofofonas, 2011–2013

1) 2010: Las datas derivan d'ina enquista cun caracter da controlla da prova. L'interval da confidenza (IC) inditgescha l'exactadad dal resultat ed è inditgà en questa tabella en pertschient.

2) Las personas dumandadas han pudì inditgar pliras linguas principalas. Per persona èn vegnidas resguardadas fin a trais linguas principalas.

Funtauna: Enquista da structura, statisticas da personas, cumulaziun 2011–2013, UST

1.2.2. Rumantsch

Sco ils italofofos vivan er ils Rumantschs per gronda part dator lur territori linguistic, surtut en la Svizra tudestga (ca. 56 %). Sulettamain dus tschintgavels vivan en il territori linguistic rumantsch.²

Rumantsch en il Grischun

Tranter 2011 e 2013 han inditgà var 15 700 personas da las 23 400 abitantas e dals abitants a partir da 15 onns dal territori rumantsch tradiziunal (quai vul dir 67,2 % da la populaziun) il rumantsch sco lingua principala u sco ina da lur linguas principalas.

¹ La populaziun cun biografia da migraziun cumpiglia tut las personas da l'ester, las Svizras ed ils Svizzers nativalisads da l'emprima e la segunda generaziun sco er las Svizras ed ils Svizzers nativs cun dus geniturs naschids a l'ester (<http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/01/07/blank/key/06.html>).

² Sco territori rumantsch vegn chapì il territori da quellas vischnancas, en las qualas igl è vegni inditgà il rumantsch sco la pli frequenta lingua principala en occasiun da la dumbraziun dal pievel da l'onn 2000. (<http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/infothek/publ.html?publicationID=495>)

Tab. 6: Linguas principalas en il territori linguistic rumantsch, 2011–2013

	Cifras absolutas	IC en %	Parts en %
Total	23407	3.1	100.0
Tudestg da scrittira e tudestg svizzer	10062	5.0	43.0
Franzos	(232)	33.2	1.0
Talian e dialect talian / dialect talian dal Grischun	987	17.5	4.2
Rumantsch	15736	3.7	67.2
Autras	2347	11.3	10.0

1) Il total è pli aut che la quantidad da las personas che han respondi a l'enquista, causa ch'ins ha pudì inditgar pliras linguas principalas.

2) 2010: Las datas derivan d'ina enquista cun caracter da controlla da prova. L'interval da confidenza (IC) inditgescha l'exactadad dal resultat ed è inditgà en questa tabella en pertschient.

Funtauna: Enquista da structura, statisticas d'economia, cumulaziun 2011–2013, UST

En il territori linguistic rumantsch han inditgà var 15 700 personas u 76 % da la populaziun da discurren rumantsch a chasa. Var 8 300 abitantas ed abitants activs en ina professiun dal territori linguistic rumantsch tradiziunal han dal 2010 inditgà il rumantsch sco lingua da lavur. Quai corresponda a 61 % da las personas dumandadas.

Tab. 7: Linguas inditgadas sco lingua da famiglia e lingua da lavur en il territori linguistic rumantsch, 2011–2013

	Lingua da famiglia			Lingua da lavur		
	Cifras absolutas	IC en %	Parts en % ¹	Cifras absolutas	IC en %	Parts en % ¹
Total	21'803	4.0	125.8	13'567	0.0	186.6
Tudestg svizzer	9'182	6.4	42.1	10'073	6.1	74.2
Tudestg da scrittira	1'640	16.0	7.5	3'931	10.2	29.0
Franzos	(149)	51.6	0.7	(476)	29.2	3.5
Talian e dialect talian / dialect talian dal Grischun	86	68.3	0.4	(128)	55.9	0.9
Talian	773	23.3	3.5	2'386	13.2	17.6
Rumantsch	15'605	4.8	71.6	8'323	6.8	61.3

1) 25,8 % da las personas dumandadas han inditgà dapli che ina lingua sco lingua da famiglia e 86,6 % dapli che ina lingua sco lingua da lavur. L'indicaziun dal tudestg svizzer e dal dialect tessinais u dal dialect talian dal Grischun è stada admissa sulettamain tar las linguas da famiglia e da lavur.

2) 2010: Las datas derivan d'ina enquista cun caracter da controlla da prova. L'interval da confidenza (IC) inditgescha l'exactadad dal resultat ed è inditgà en questa tabella en pertschient.

Funtauna: Enquista da structura, statisticas dal persunal, cumulaziun 2011–2013, UST

1.2.3. Linguas minoritaras betg territorialas

Causa che las datas actualas da la dumbraziun dal pievel dal 2010 davart las linguas betg territorialas n'èn betg cumpletas, renviain nus al quart rapport da la Svizra da l'onn 2009 per infurmaziuns cum-plessivas davart questa tematica (cf. Infurmaziuns generalas davart la politica da linguas en Svizra, chapitel 4, p. 27–28).

2. Basa legala per l'applicaziun da la Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras

2.1 Dretg da linguas internaziunal

Las basas legalas internaziunalas per l'applicaziun da la Charta n'èn betg sa midadas dapi ils ultims dus rapports da la Svizra. Ina resumaziun da las infurmaziuns sa chatta en il quart rapport da la Svizra da 2009 (Part I, chapitel 1.1, p. 32–33).

2.2 Las disposiziuns davart il dretg da linguas en la Constituziun federala

Las disposiziuns davart il dretg da linguas en la constituziun federala n'èn betg sa midadas dapi ils ultims dus rapports da la Svizra. Ina resumaziun da las infurmaziuns sa chatta en il quart rapport da la Svizra dal 2009 (Part I, chapitel 1.2, p. 33–34).

2.3 Leschas federalas

2.3.1 *Lescha da linguas ed ordinaziun da linguas*

Sco ch'igl è vegni mussà en il tschintgavel rapport da la Svizra da l'onn 2012 (cf. part I, chapitel 2.2.2, p. 12–15), furma la lescha federala davart las linguas naziunalas e la chapientscha tranter las communitads linguisticas (Lescha da linguas, LLing, CS 441.1) la basa legala federala per promover las linguas naziunalas en Svizra. L'ordinaziun davart las linguas naziunalas (Ordinaziun da linguas, OLing, CS 441.11) fixescha las mesiras da promoziun concretas. L'entrada en vigur da la LLing ha sveglià bleras expectativas ed augmentà l'interess da la publicitad sco era da las parlamentarias e dals parlamentararis per la politica da linguas da la Confederaziun. Tschertas disposiziuns da la LLing concernent il diever da las linguas uffizialas en l'administraziun federala èn dentant vegnidas consideradas sco insufficientas, per quest motiv è la OLing vegnida revedida l'onn 2014 (cf. punct 2.5.1 da quest rapport).

Bilantscha dals emprims tschintg onns da l'applicaziun / dapi l'entrada en vigur da la OLing

Ils novs instruments da promoziun introducids tras la lescha da linguas èn sa verifitgads. Uschè ha la Confederaziun sustegnì numerus partenaris e projects durant la perioda da promoziun 2012–2015. La collavuraziun tranter la Confederaziun ed ils differents partenaris vegn reglada en general tras cunvegns da servetschs. Las finamiras prevesidas en questas cunvegns èn vegnidas cuntanschidas per gronda part.

Qua suondan insaquantas ponderaziuns specificas che meritan atenziun speziala:

- Barat scolastic (art. 9 OLing): Malgrà las resursas supplementaras n'han ins betg pudì cuntan-scher la finamira d'augmentar considerablament il barat scolastic tranter las regiuns linguisticas. Dapi il december 2014 vegnan fatgas discussiuns tranter la Confederaziun, ils chantuns e la Fundaziun ch (l'organ competent per la coordinaziun dal barat) per fixar ina strategia da promoziun comunabla globala per il barat e la mobilitad e per chattar la megla furma organisatorica pussaivla. Uschè duess vegnir garantì il diever effizient dals meds finanziaus e la realisaziun effizienta da las mesiras. Eveniments concrets vegnan preschentads en il proxim rapport periodic da la Svizra.
- Project davart l'instrucziun da las linguas naziunalas (art. 10 OLing): Plirs projects per sviluppar meds d'instrucziun per l'instrucziun da las linguas naziunalas èn vegnids promovids. Quests projects sustegnan ils chantuns tar la realisaziun dals plans d'instrucziun per l'instrucziun da las linguas naziunalas. Tscherts projects èn gia vegnids preschentads en l'ultim rapport da la Svizra da l'onn 2012, per exempel il «Curriculum minimo di italiano» (scolaziun minimala en talian; cf. tschintgavel rapport da la Svizra, part II, chapitel 1.6, p. 24). Ulteriurs projects vegnan realisads da preschent, uschè per exempel in cudesch d'instrucziun da talian per ils gimnasis da la Svizra tudestga (project «Tracce», www.tracce.ch), in concept d'instrucziun per talian sin il stgalim secundar I en ils chantuns da la Svizra tudestga u in curs da talian en colliaziun cun in barat per scolaras e scolars dal stgalim secundar I en il chantun Uri.
- Center da cumpetenza scientific per la promoziun da la plurilinguitad (CSP) (art. 12 OLing): L'emprim program da perscrutaziun 2012–2014 è terminà. Quindesch projects en ils secturs «Plurilinguitad individuala», «Instruir ed emprender linguas, valitar ed evaluar cumpetenzas linguisticas»

sco er «Plurilinguitad instituziunala e sociala» èn vegnids realisads per cuntentientscha da tut las instituziuns participadas. Trais projects davart la situaziun e promoziun da la lingua taliana e rumantscha meritan atenziun speziala. Sco emprim èsi da numnar il cudesch d'instrucziun da talian «Capito?» che sviluppa la chapientscha da tadlar e da leger e fa enconuschent ils emprendiders cun la lingua e las particularitads culturalas da la Svizra taliana (Tessin, Grischun italofoon). Er il segund project, «Rumantsch receptiv» (www.chapeschas.ch), ha sco finamira il svilup da las cumpetenzas receptivas – questa giada da la lingua rumantscha – e metta a disposiziun ina metoda. Finalmain èsi da menziunar il project «Administraziun federala e represchentaziun da las communitads linguistics: Analisa dals process e da las strategias da recrutar personal». El s'occupa da la procedura d'engaschament da l'administraziun federala en connex cun la represchentaziun da las communitads linguistics. Il project ha mussà ch'i dat problems tar la recrutaziun da personas che discurren ina lingua minoritara. Per las differentas unitads da l'administraziun èn vegnidas formuladas propostas che duain meglierar las proceduras da recrutaziun (sensibilisar ils superiors per la plurilinguitad; reorganisar las publicaziuns da plazzas per las render pli attractivas per personas appartegnentas a linguas minoritaras; promover il diever da linguas minoritaras en discurs da preschentaziun euv.). Ils resultats dals projects da perscrutaziun ed ina preschentaziun da las activitads dal CSP èn accessibels sut: www.zentrum-mehrsprachigkeit.ch

2.3.2. Missiva per la promoziun da la cultura 2016–2020

Il Cussegl federal ha fixà la nova direcziun strategica da la politica culturala per la perioda 2016–2020 en sia Missiva da cultura. Questa è vegnida deliberada dal parlament ils 19 da zercladur 2015. Las axas d'acziun centralas da la Missiva da cultura èn «Participaziun culturala», «Coesiun sociala» e «Creaziun ed innovaziun».

La politica da linguas è ina part da l'axa d'acziun «Coesiun sociala» ed occupa là in post central. La comunicaziun tranter las communitads linguistics e culturalas da la Svizra vegn considerada dal Cussegl federal sco factur impurtant per la solidaritad naziunala. Perquai metta la Confederaziun cun agid da la Lling sia speranza en la promoziun da las linguas naziunalas e la comunicaziun tranter las communitads linguistics.

Cun la Missiva da cultura vul il Cussegl federal pia agir decisivamain en favur da las linguas naziunalas e realisar mesiras da promoziun respectivias.

Per promover il barat scolastic, la lingua e cultura taliana dador la Svizra taliana sco er il barat cultural naziunal èn previs ulteriurs meds finanziaus.

2.3.3. Decisiuns dal Tribunal federal concernent il diever da las linguas naziunalas

- DTF 139 I 229 dals 12 da fanadur 2013; recurs da dretg public cunter la sentenza da la dretgira administrativa dal chantun Grischun concernent la libertad da lingua, la lingua d'instrucziun, il princip da territorialitad e la Charta europeica da las linguas regiunalas e minoritaras: Il Tribunal federal refusescha il recurs cunter il conclus da la regenza grischuna dals 5 da december 2011, tenor il qual ina midada da la lingua d'instrucziun dal rumantsch grischun a l'idiom u viceversa possia succeder da princip be cun l'entschatta da la 1. classa primara. La libertad da lingua dettia bain il dretg d'utilisar ina lingua tenor atgna tscherna, ma a basa dal princip da las linguas uffizialas e da territorialitad n'existia nagin dretg da vegnir instrui a las scolas publicas en ina lingua (materna) a bainplaschair. L'instrucziun vegnia fatga en quella lingua ch'ils chantuns resp. las vischnancas fixeschan correspudentamain als principis da l'art. 70 alineia 2 Constituziun federala (Cst.). Sche l'instrucziun scolastica *in casu* vegnia fatga en lingua rumantscha, saja quai en ils idioms u en rumantsch grischun, saja quai sufficient per la pretensiun da dretg costituziunala da las minoritads localas. La sfera da protecziun da la libertad linguistica na saja consequentamain betg tangada. Plinavant na s'opponia il conclus da la regenza grischuna er betg a la Charta europeica da las linguas regiunalas u minoritaras, causa ch'i vegnia tegnì quint sufficientamain da las disposiziuns menziunadas là.
- DTF 141 I 36 dals 15 da december 2014; recurs da dretg public cunter la sentenza da la dretgira administrativa dal chantun Grischun concernent la libertad da lingua e la lingua d'instrucziun: Il Tribunal federal refusescha il recurs cunter l'artitgel 32 Lescha da scola/GR, tenor il qual ina midada da la lingua d'instrucziun da l'idiom al rumantsch grischun u viceversa haja da succeder a moda

constructiva d'in onn da scola a l'auter. En sia motivaziun renviescha il Tribunal federal essenzialmain a las explicaziuns fatgas en la DTF 139 I 229 davart la libertad da lingua.

- TF 1C_213/2014 dals 3 da fanadur; recurs da dretg public cunter la sentenza da la secziun publica da la dretgira chantunala dal Vallais concernent la libertad da lingua, la lingua da procedura e la lingua uffiziala: Il Tribunal federal conferma da nov che la libertad da lingua tenor l'artitgel 18 Cst vegnia restrenschiada tras il princip da la lingua uffiziala. Da princip statti liber a mintga chantun da determinar sia lingua uffiziala (cf. art. 70 al. 2 Cst). Ultra da quai implitgescha l'autonomia chantunala en fatgs linguistics ch'i vegnian prendidas mesiras supplementaras che fixeschan il diever d'ina lingua determinada tranter persunas privatas ed il stadi ed en spezial las dretgiras. Consequentamain sa basa l'obligaziun adossada al recurrent da preschentar ses recurs en franzos sin in fundament legal valaivel e na munta nagina restricziun inadmissibla da la libertad da lingua che croda sut ils artitgels 18 e 19 Cst.
- TF 6B_587/2013 dals 22 da december 2014; recurs penal cunter la sentenza da la *Cour de justice de la République et canton de Genève* concernent la lingua uffiziala: Il Tribunal federal conferma da nov che la libertad da lingua tenor l'artitgel 18 Cst na possedia nagina protecziun absoluta e vegnia limitada en la procedura cun autoritads chantunalas tras il princip da la lingua uffiziala dal chantun. Perquai nun ha in persuna privata per regla nagin dretg da communitgar cun las autoritads en in'otra lingua che la lingua uffiziala, independentamain dal fatg, sche questa outra lingua è sia lingua materna u in'otra lingua naziunala. L'obligaziun attribuida al recurrent da preschentar ses recurs en lingua franzosa conform a l'artitgel 13 dal Cudesch penal svizzer ed autras leschas penals federalas n'è consequentamain nagina restricziun inadmissibla da la libertad da lingua conform a l'artitgel 8 al. 2 Cst.

Ulteriuras decisiuns:

TF 6B_561/2013 dals 20 d'october 2014

TF 1C_48/2015 dals 10 da favrer 2015

TF 1C_600/2014 dals 10 da favrer 2015

2.4 Convenziuns linguisticas chantunalas

Cun excepziun d'ina novaziun en il chantun Friburg restan las reglamentaziuns dal dretg da linguas en las costituziuns chantunalas senza midadas. Ina resumaziun da las infurmaziuns sa chatta en il quart rapport da la Svizra da 2009 (Part I, chapitel 1.3, p. 39–42).

Friburg

Ils 10 da favrer 2015 ha il Cussegl grond da Friburg deliberà la lescha per il di da la bilinguitad e declerà qua tras ils 26 da settember (dapi il 2015) sco di da la bilinguitad. (El coincide cun il di europeic da las linguas). Il di, naschi da la moziun populara dal cussegl da giuventetgna, ha en emprima lingia caracter simbolic. El accentuescha surtut la bilinguitad viva ed è in catalisatur per iniziativas da societads e da persunas privatas. Igl è vegni stabilì in portal d'internet (www.fri2frei.ch) per intermediar projects. Ina concorrenza premiescha il meglier project o la meglra activitad che sa referescha a la bilinguitad sco era la meglra idea per in'acziun futura.

Berna

La «Dumonda dal Giura» è puspè daventada actuala, dapi che tschertas vischnancas dal Giura bernais (part francofona dal chantun) giavischan ch'ins entschaischia puspè las discussiuns per ina fusiun cun il chantun Giura. Ils 24 da november 2013 han ins fatg votaziuns regiunalas en il Giura bernais. Ina pluralitad dals votants è s'exprimida cunter l'enviament d'in process per crear in nov chantun or dals territoris dal chantun Giura sco er dal Giura bernais.

Per promover sia bilinguitad e la coesiun tranter las duas communitads linguisticas ha il chantun Berna suenter questa votaziun lantschè il project «Status quo+» per sviluppar vinavant il status spezial dal Giura bernais e la bilinguitad chantunala. Ins ha fundà ina gruppa da project che sa cumpona d'actors externs e represchentsants da l'administraziun chantunala ch'elavura da preschent mesiras per promover la bilinguitad en il chantun. I sa tracta surtut da:

- ina meglra represchentanza da las linguas uffizialas en l'administraziun centrala e l'engaschament da personal per plazzas, per las qualas igl è premissa da savair la lingua franzosa, e da
- crear e coordinar posts specials per la lingua franzosa en l'administraziun centrala.

En il rom da quest mandat è la chanzlia chantunala plinavant cumpetenta da crear ina cumissiun permanenta per la bilinguitad.

2.5 Svilups actuals

2.5.1. *La plurilinguitad en l'administraziun federala*

Il parlament ha deliberà dal 2012 duas moziuns per rinforzar la plurilinguitad en l'administraziun federala: Ils progress dapi il 2010 èn sa mussads sco memia plauns, il status e l'autonomia dal delegà u da la delegada per plurilinguitad sco memia flaivel ed ils instruments d'analisa sco incumplets. L'applicaziun da questas moziuns ha pretendì ina midada da la basa legala concernent la promoziun da la pluralitad.

Ils 27 d'avust 2014 ha il Cussegl federal deliberà ina midada da la OLing e la revisiun totala da las directivas per promover la pluralitad en l'administraziun federala. Ils texts novs èn entrads en vigur il 1. d'october 2014.

La revisiun da la basa legala duai meglierar la represchentanza da las minoritads linguisticas, rinforzar las cumpetenzas linguisticas dal personal da la Confederaziun e facilitar l'access a curs da linguas. Las finamiras strategicas da la promoziun da la pluralitad vegnan determinadas dal Cussegl federal. Per lur realisaziun cun agid d'in catalog da mesiras èn responsabels ils departaments e lur unitads administrativas sco era la Chanzlia federala. Plinavant ha la modificaziun da l'ordinaziun rinforzà l'autonomia e la cumpetenza dal delegà u da la delegada per plurilinguitad da la Confederaziun, oravant tut la funcziun da sustegn per il Cussegl federal, la funcziun da controlla, coordinaziun ed examinaziun sco er la cumpetenza da recumandaziun (art. 8d al. 4 e 5 OLing). Il delegà u la delegada per plurilinguitad vegn numnà dal Cussegl federal ed è affilià al departament da finanzas.

Ils 13 da mars 2015 ha il Cussegl federal approvà il «Rapport d'evaluaziun per mauns dal Cussegl federal e recumandaziuns davart la politica da plurilinguitad (art. 8d al. 4 OLing) – Svilup da 2008 fin 2014 e perspectivas da 2015 fin 2019». Quest rapport sa referescha als svilups da la plurilinguitad en ils departaments e la chanzlia federala e fixescha las prioritads per ils proxims onns. Questas sa concentreschan sin il sector da las cumpetenzas linguisticas (svilup ed access a curs da linguas, surtut per ils caders, sco er evaluaziun da las cumpetenzas linguisticas dal personal) sco er sin la represchentanza da las communitads linguisticas.

2.5.2 *Instrucziun da las linguas naziunalas*

Il 1. da fanadur 2015 ha preschentà la Conferenza svizra da las directuras e dals directurs chantunals da l'educaziun publica (CDEP) ina bilantscha davart l'armonisaziun da la scola obligatorica. La CDEP constatescha che l'armonisaziun da l'instrucziun en ils chantuns saja oz uschè impurtanta sco anc mai. L'instrucziun da linguas restia anc adina in tema fitg actual. Quai demussa il fatg ch'igl èn vegnidas inoltradas en divers chantuns da la Svizra tudestga intervenziuns parlamentaras u iniziativas che pretendan ch'i vegnia instrui be anc ina lingua estra sin il stgalim primar (en general englais). Tranter questas intervenziuns a favur d'ina suletta lingua estra en scola primara èn vegnidas refusadas quellas en ils chantuns Son Gagl, Berna, Soloturn, Schaffusa e Sursilvania. Il postulat «2. lingua estra sco rom facultativ sin il stgalim primar en il chantun Basilea-Champagna» è medemamain vegnì refusà. En il chantun Turgovia ha il parlament approvà ina moziun che pretenda sulettamain ina lingua estra sin il stgalim primar. La regenza ha uss l'incarica dad applitgar questa moziun.

En ils chantuns Lucerna, Sutsilvania e Grischun èn vegnidas inoltradas iniziativas dal pievel per eliminar l'instrucziun da duas linguas estras sin il stgalim primar. En il chantun Sutsilvania è l'iniziativa vegnida refusada en ina votaziun dal pievel, entant che quella en il chantun Grischun è vegnida declerada sco nunvalaivla tras il parlament a basa da sia incumpatibilitad cun la constituziun (in recurs che las iniziants ed ils iniziants han inoltrà a la dretgira chantunala è anc pendent).

En connex cun questa debatta davart l'instrucziun da lingua è vegnida inoltrada en il decurs dals onns 2014 e 2015 in'entira seria d'intervenziuns parlamentaras sin il plaun federal. En sias respostas ha il cussegl federal rendì attent al fatg che la plurilinguitad saja ina particularitad da la Svizra che furma l'identitad che la Confederaziun ed ils chantuns hajan da cultivar. En quest regard gioga l'instrucziun

da las linguas naziunalas ina rolla centrala per la promoziun da la coesiun naziunala e la communicaziun tranter las communitads linguisticas. Il Cussegl federal pretenda dals chantuns ina soluziun che correspunda al senn da l'incumbensa da la constituziun per l'armonisaziun da la scola obligatorica che tegna quint da l'impurtanza da las linguas naziunalas en l'instrucziun da la scola primara. El ha renvià pliras giadas al fatg che d'emprender d'ina segunda lingua naziunala a partir dal stgalim primar saja da grond'impurtanza per la coesiun naziunala e che soluziuns chantunalas che pudessan chaschunar ina pregiudicaziun da la segunda lingua naziunala pericliteschian la coesiun naziunala e la chapientscha vicendaivla. Il Cussegl federal è da l'avis ch'el stuess intervegnir, sch'en in chantun vegniss mo anc instrui englais sco lingua estra sin il stgalim da la scola primara.

Sin giavisch da la cumissiun per scienza, educaziun e cultura dal Cussegl dals chantuns (CSEC) ha l'Uffizi federal da cultura (UFC) cumpilà in rapport davart l'armonisaziun da l'instrucziun da linguas estras a la scola obligatorica.

Il rapport explitgescha la pratica actuala da l'instrucziun da linguas a las scolas primaras, enumerescha las intervenziuns parlamentaras e las iniziativas dal pievel en ils chantuns ed examinescha las cundiziuns legalas per ina intervenziun da la Confederaziun per l'armonisaziun da l'instrucziun da linguas. En cas che la Confederaziun ha dad intervegnir, ha sia intervenziun d'observar il princip da la subsidiaridad.

2.5.3 *Barat scolastic*

En il rom da la Missiva da cultura 2016–2020 vul il Cussegl federal rinforzar las mesiras per promover il barat linguistic en Svizra (cf. part I, chapitel 2 da quest rapport).

Il Cussegl naziunal ha approvà durant la sessiun d'enviern 2014 in postulat da la cumissiun per scienza, educaziun e cultura dal Cussegl dals chantuns cun il titel «Concept per segiurns linguistics» (14.3670). Cun quest postulat incumbensescha il parlament il Cussegl federal d'elavurar en collavuraziun cun ils chantuns in concept cumplessiv per in barat linguistic sistematic a la scola populara e sin il stgalim secundar II e da mussar si vias per la finanziaziun. Il rapport vegn preschentà dal 2016.

2.5.4 *Talian en Svizra*

Il tschintgavel rapport da la Svizra da l'onn 2012 renviescha al status malsegir dal talian en l'instrucziun gimnasiala da tscherts chantuns da la Svizra tudestga (cf. part II, chapitel 1.6). Per s'occupar da questa sfida è vegnida creada ina grupp da lavur da la cumissiun svizra da maturidad. Ella ha la finamira d'eruir ils impediments per l'instrucziun da talian e da proponer soluziuns als chantuns. La grupp da lavur ha elavurà in rapport en questa chaussa. Quest mussa che la purschida e l'attractividad da l'instrucziun da talian n'èn betg optimalas a tut las scolas da maturidad, savens a basa da la quantidad dals emprendiders e la rentabilitad. Il rapport è vegnì discutà entaifer las autoritads politicas cumpetentas (Departament federal d'economia, furmaziun e retschertga DEFR e Conferenza svizra da las directuras e dals directurs chantunals da l'educaziun publica CDEP).

Suenter quest rapport ha la CDEP decretà recumandaziuns formalas per promover il talian als gimnasis (scolas da furmaziun generala dal stgalim secundar II per la preparaziun al studi universitar). La CDEP recumonda als chantuns da porscher en mintga gimnasi il talian sco rom da matura facultativ. Sche quai n'è betg pussaivel, per exempel causa ina quantidad insufficienta d'emprendiders, vegnan ils chantuns intimads da metter a disposiziun ina purschida en collavuraziun cun autras scolas entaifer u dador il chantun. Als chantuns vegni medemamain recumandà da promover l'instrucziun d'immersiun (instrucziun d'in rom betg linguistic en lingua taliana) u da realisar programs da barat cun regiuns italofofas. Ultra da quai vegnan ils chantuns envidads da far diever d'agids finansials da la Confederaziun per promover las linguas naziunalas en l'instrucziun conform a la lescha da linguas e da preschentar a la Confederaziun projects innovativs per rinforzar il talian als gimnasis. Las recumandaziuns da quests projects duessan alura vegnir realisadas dals chantuns. La realisaziun da las recumandaziuns vegn evaluada en tschintg onns.

Er a basa da quests svilups actuals ha il Cussegl federal decidì da recepir mesiras concretas per promover il talian en la Missiva da cultura 2016–2020.

2.5.5 *Lingua e minoritad dals Jenics en Svizra*

La Confederaziun sustegna gia daditg ils viagiants en Svizra e collavura stretgmain cun las organisaziuns da las minoritads.

Il tema da la lingua e cultura jenica en Svizra ha cuntanschi dal 2014 ina nova dimensiun, d'ina vart en consequenza da protestas da la minoritad jenica che pretenda dapli plazzas stablas e da transit, da l'autra vart a basa d'acziuns politicas sin il stgalim parlamentar (inoltraziun d'intervenziuns parlamentaras per meglierar la situaziun dal Jenics en Svizra).

Il Cussegl federal renconuscha che las cundiziuns da basa per la moda da viver viagianta stoppian vegnir meglieradas, surtut en quai che riguarda la dumonda da las plazzas stablas e da transit, dentant er en vista a l'access a la furnaziun e per rinforzar la cultura da las gruppas pertutgadas.

Uschè ha il Cussegl federal decis dal 2014 da crear ina gruppa da lavur, en la quala èn represchentads differents uffizis federals, la CDEP ed insaquants chantuns sco er en la pluralitad las organisaziuns jenicas. La finamira da la gruppa da lavur èsi d'elavurar in plan d'acziun cun mesiras per meglierar la moda da viver viagianta sco er per rinforzar l'identitad dals Jenics, Sinti/Manouche e Roma en Svizra.

Parallel a las protestas dals Jenics per dapli plazzas e renconuschientscha da lur minoritad han entschavì er ils Roma en Svizra a cumbatter per lur piazza en la societad e per ina renconuschientscha sco minoritad naziunala. Collià cun quai è er la pretensiun per la renconuschientscha da la lingua dals Roma sco lingua minoritara. Emprimas discussiuns cun represchentantas e represchentants dals Roma han gi lieu dal 2015.

3. Realisaziun da las recumandaziuns dal cussegl da ministers

Las recumandaziuns dal cussegl da ministers sa drizzan exclusivamain al chantun Grischun. Nus renviain perquai al «Rapport dal chantun Grischun davart l'applicaziun da la Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras» en la part III da quest rapport.

PART II: MESIRAS PER APPLICAR L'ARTIGEL 7 DA LA CHARTA

1. Respostas da las autoritads svizras a las dumondas dal comité d'experts

Il chapitel suandant respunda a dumondas specificas dal comité d'experts per applitgar singulas disposiziuns da l'artigel 7 ch'èn vegnidas sutmessas a las autoritads svizras en il tschintgavel rapport d'experts dals 10 da fanadur 2013 sco er en il catalog da dumondas dals 12 da favrer 2015.

§ 8. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun giavischa il comité d'experts d'emprender ad enconuscher meglier la situaziun dal francoprovenzal en Svizra, ed el intimescha las autoritads svizras d'examinar en ina collavuraziun da las autoritads chantunales cumpetentas cun represchentantas e represchentants da las personas che discurran francoprovenzal sche questa lingua saja da determinar sco lingua regionala u minoritara en il senn da l'art. 1 al. a da la Charta.

Per garantir ina resposta da qualidad a la dumonda dal comité d'experts a la Svizra ha l'UFC dumandà ils chantuns pertutgads, tge pratica ch'els applitgeschian envers il francoprovenzal e tge mesiras ch'els prendian per promover questa lingua. Er directamain da las personas che discurran il francoprovenzal ha l'UFC vuli savair, tge ch'ellas fetschian per cultivar lur lingua.

Situaziun dal francoprovenzal: svilup istoric en Europa e situaziun en la Svizra franzosa

L'existenza da la lingua francoprovenzala è cumprovada dapli il 6. tschientaner. Ella deriva dal latin vulgar, or dal qual è naschidas trais linguas en Frantscha: en il nord la «Langue d'oïl», en il sid la «Langue d'oc» ed en la regiun intermediara a l'ost il francoprovenzal. Il territori dal francoprovenzal cumpigliava las regiuns actualas da Rhône-Alpes en Frantscha, La Val d'Aosta en Italia e la Svizra franzosa. Durant plirs tschientaners era el la lingua da mintgadi en tut ils secturs da la vita publica e privata. Oz è il francoprovenzal ina lingua periclitada da svanir, oravant tut en Frantscha ed en Svizra, nua ch'ella ha perdi bler terren. Perquai vegn ella menziunada en l'atlas da las linguas periclitadas dal mund da l'UNESCO.

Il francoprovenzal è spari a partir dal 19. tschientaner en la pli gronda part da las regiuns da la Svizra franzosa, oravant tut sco consequenza da la politica da linguas en la Frantscha limitrofa: là valeva il diever exclusiv dal franzos en il senn da l'idea «in stadi, ina lingua», cun quai è vegnì scumandà il diever dal francoprovenzal en scola. En ils chantuns catolics ha la lingua dentant survivì pli ditg ch'en ils chantuns reformads, nua che la lectura da la Bibla en franzos ha accelerà la scumparsa dal francoprovenzal. Er en las regiuns nua che la maschaida culturala era gronda, sco per exempel en l'artg dal Giura caracterisà da l'industria d'uras, è il francoprovenzal spari fitg spert.

La situaziun actuala dal francoprovenzal è differenta da chantun a chantun.

- En ils chantuns **Genevra e Neuchâtel** na datti pli nagin che discurra francoprovenzal; la lingua è sparida dal tut.
- En il chantun **Vad** è il francoprovenzal spari dal 1806 or dal diever da mintgadi, quai vul dir en quel on ch'el è vegnì scumandà. I na dat pli naginas personas ch'èn da lingua materna francoprovenzala, dentant datti intginas personas che discurran la lingua e che han emprendì il francoprovenzal en curs purschids da la *Association vaudoise des amis du patois (AVAP)* e da la *Amicale Savigny-Forel*. Quests 81 commembers da l'AVAP ed ils 110 commembers da la *Amicale* pretendan ch'els dumognian bain la lingua a bucca ed en scrit.
- La dumbraziun dal pievel dal 2000 ha registrà en il chantun **Friburg** 3870 personas che discurran francoprovenzal («lingua da famiglia»). La *Société cantonale des patoisants* discurra oz da 4 000 fin 5 000 personas che discurran francoprovenzal; i na dat dentant naginas cifras exactas. La lingua vegn discurren en ils tschintg districts francofons Gruyère, Broye, Glâne, Sarine e Veveyse, per gronda part da la grupp da populaziun da las personas pli veglias che 65.
- En il chantun **Vallais** vegn discurren francoprovenzal da la generaziun pli veglia en tut ils districts dal Vallais Sut, oravant tut en las vischnancas situadas pli aut ed en las vals lateralas. En la dumbraziun dal pievel dal 2000 han inditgà en il Vallais 6 200 personas il francoprovenzal sco lingua discurren. La vischnanca d'Evolène en la Val d'Hérens è in cas spezial causa sia relativa stabilitad demografica: La lingua vegn discurren qua da tut las generaziuns en il sector privat, en las societads ed

en la professiun. En occasiun da la votaziun dal pievel dal 2000 è la part da las persunas che discurren francoprovenzal vegnida stimada cun 55 pertschient dals 1 522 abitants da la vischnanca.

Mesiras da promoziun per il francoprovenzal en Svizra

Sulettamain en ils chantuns Friburg e Vallais exista anc in diever relativamain viv da la lingua. Communablamain cun il chantun Vad, nua che la vita da societads enturn il francoprovenzal è magari activa, porschan els numerusas activitads e mesiras da promoziun per la lingua.

Differentas mesiras da promoziun a favur da la lingua vegnan realisads dals chantuns respectivs e da las societads:

- La pratica da la lingua è vegnida recepida en la glista da las tradiziuns vivas dals chantuns Friburg, Vad e Vallais (sco er en l'inventari naziunal).
- Ils chantuns Friburg e Vallais prevesan in sustegn finanziel per projects en connex cun il francoprovenzal. Il chantun Vallais ha fundà la «Fundaziun per il svilup e la promoziun dal patois» che duai gidar ad enconuscher, mantegnair e duvrar il francoprovenzal sco er a promover sia derasaziun en il Vallais e sur ils cunfins dal chantuns ora.
- En ils chantuns Friburg, Vad e Vallais datti chors, scuntradas, inscenaziuns da teater, vocabularis, poesias, revistas ed artigels en lingua francoprovenzala. Mintg'onn ha lieu ina gronda festa internaziunala dal francoprovenzal, nua che sa scuntratan persunas da la Svizra, da la Frantscha e da l'Italia che discurren francoprovenzal.
- A las scolas autas popularas da Friburg e dal Vallais datti curs da lingua per francoprovenzal sco er curs facultativs a las scolas primaras e secundaras da singulas vischnancas.
- Ultra da quai porschan las quatter universitads da la Svizra franzosa a Friburg, Losanna, Genevra e Neuchâtel en il rom dal studi dal franzos vegl curs da francoprovenzal. A Neuchâtel maina il center per dialectologia il *Glossaire des patois de la Suisse romande*, in project sin basa largia che registrescha il vocabulari dialectal da la svizra franzosa, dal francoprovenzal e dal Franc-comtois.

§ 19. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun dumonda il comité d'experts infurmaziuns davart ils svilups actuals en connex cun las fusiuns da vischnancas ed il mantegniment e la promoziun da la lingua rumantscha.

Infurmaziuns extendidas davart quest tema sa chattan en il rapport dal chantun Grischun en quest rapport (cf. part III).

§ 26. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun dumonda il comité d'experts da las autoritads svizas infurmaziuns pli precisas davart ils agids finansials a las organisaziuns dal viagiants.

En il rom da la consultaziun dal tschintgavel rapport d'evaluaziun dal comité d'experts (cf. agiunta 2 dal rapport dal comité d'experts dals 10 da fanadur 2013) ha la Svizra prendì posiziun. En il rom da la Missiva da cultura 2016–2020 (cf. punct 2.1.2) èsi prevesì d'augmentar il sustegn finanziel per mesiras da promoziun da la lingua e cultura jenica.

§ 30. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun encuraschescha il comité d'experts las autoritads cumpetentas da tscherner ina proposta structurada per proteger e promover la lingua tudestga en la vischnanca da Bosco Gurin.

Infurmaziuns pli detagliadas davart quest tema sa chattan en il «Rapport dal chantun Tessin davart l'applicaziun da la Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras» a la fin da quest rapport (cf. part III).

§ 33. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun exprima il comité d'experts l'opiniun che la situaziun particulara da la vischnanca germanofona Ederswiler pretendia ina politica structurada dal chantun. Quai duess succeder cun la deliberaziun d'in text giuridic specific per confermar la pratica existenta, en il qual il diever da la lingua tudestga vegn reglà cun las autoritads communalas.

Il dumber da las persunas germanofonas en la vischnanca d'Ederswiler è stabil tenor la statistica demografica da la chanzlia communal. Da las 117 abitantas ed abitants annunziads il 1. d'avust 2015 èn 107 da lingua materna tudestga. La gronda part dals uffants frequentan la scola en las vischnancas francofonas limitofas da Soyhières e Movelier che furman dapi il 2009 in circol da scola comunabel cun Ederswiler.

Dapi il 2013 metta il chantun Giura a disposiziun a la vischnanca da Ederswiler ina contribuziun pauschala da 5 000 francs l'onn, uschè ch'ella po cuvrir ils custs per la translaziun tudestga da las leschas communalas franzosas. La correspundenza da la chanzlia chantunala dal Giura cun la vischnanca vegn fatga medemamain en tudestg e metta a disposiziun a las votantas ed als votants d'Ederswiler il material da vuschar e da tsherner en lingua tudestga, sche quai è giavischè. Per ils auters servetschs chantunals na ston ils documents betg vegnir translats en tudestg.

Las relaziuns tranter il chantun e la vischnanca vegnan tut en tut consideradas sco bunas, dentant ha la chanzlia communal stui giavischar ch'insaquantas unitads administrativas tractian ils giavischs da las abitantas e dals abitants d'Ederswiler en tudestg. La chanzlia communal è da l'avis che la situaziun saja daventada meglra e che la minoritad vegnia respectada; quai vegn er confermà da las autoritads communalas.

En vista a questas constataziuns considerescha il chantun Giura sco nunnecessari da decretar in «text giuridic specific» u ina disposiziun supplementara per reglar ina «politica structurada» en sia lescha davart il diever dal franzos dals 17 da november 2010. La lescha garantescha en sias disposiziuns generalas il «respect da la libertad da lingua, dal princip territorial linguistic sco er il respect envers las minoritads e la multifariadad linguistica». Ultra da quai menziunescha la lescha explicitamain che «la libertad da lingua ed ils dretgs da las burgaisas e dals burgais cun domicil d'abitar u cun domicil en la part betg francofona dal territori chantunal sco er ils dretgs da las corporaziuns publicas respectivas na sajan betg pertutgads da questa lescha». Per finir è la regenza da l'avis ch'il sustegn finanziel a la vischnanca per las traducziuns en tudestg correspundia al basegn e possa vegnir considerà sco «suffizient».

Il chantun bilings

§ 37. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun menziunescha il comité d'experts problems dal chantun Friburg en il diever da la bilinguitad, la promoziun da la lingua franzosa en il chantun Berna sco er da la lingua tudestga en il chantun Giura. El encuraschescha las autoritads federalas d'utilisar ils agids finanziels en cunvegnientscha cun ils chantuns pertutgads per sustegnair ina politica structurada per il diever da la lingua tudestga en ils chantuns FR e JU.

En il rom da la consultaziun dal tschintgavel rapport d'evaluaziun (cf. agiunta 2 dal rapport dal comité d'experts dals 10 da fanadur 2013) ha la Svizra gia preni posiziun. Nus regurdain qua al fatg che la Confederaziun sustegna ils chantuns plurilingvs, Berna, Vallais e Grischun) per lur incumbensas spezialas en connex cun la bilinguitad/plurilinguitad. Ella ha stipulà cun mintga chantun in contract da prestaziun separà da plirs onns. Quels han la pussaivladad da fixar lur puncts centrals per la perioda dal contract. La Confederaziun intimescha en quest connex il chantun plurilingv d'inoltrar comunablamain projects coordinads per trair a niz lur potencial sco chantun bilings/plurilingv. I na dat però nagina proposta structurada comunabla dals chantuns, causa che mintgin ha sias atgnas cundiziuns e prioritads sin ses territori.

En quai che riguarda il chantun Giura guarda l'alinea survat. Il chantun Giura n'è betg pertutgà da questa collavuraziun perquai ch'el n'è betg in chantun bilingv.

§ 41. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun dumonda il comité d'experts ulteriuras infurmaziuns da las autoritads svizras en lur proxim rapport periodic davart la creaziun da la piazza d'ina persuna italoфона incumbensada per dumondas da medias.

L'onn 2014 èn vegnidas inoltradas duas moziuns davart questa dumonda:

- Sin il plaun naziunal la dumonda Semadeni (14.1083) dals 25-09-2014 «Sustegn da l'infurmaziun per il ed or dal Grischun talian»: Il Cussegl federal vegn dumandà sch'el saja pront d'evaluar soluziuns per eliminar il deficit d'infurmaziuns supponì da la minoritad italoфона en il chantun Grischun, per exempel tras in'extensiu dal mandat da prestaziun da la *Agentura da novitads Rumantscha* (ANR) u da la *Agentura telegrafica svizra* (ATS).

- Sin il plaun chantunal (chantun Grischun) pretenda il mandat Albertin dals 11-12-2014 «Mandat concernent rinforzar la coesiun sociala en il chantun Grischun tras la promoziun da l'infurmaziun tranter las communitads linguisticas» da la regenza dal chantun Grischun d'extender la cunvegna da prestaziun da la ANR en cunvegnientscha cun las autoritads federalas e d'augmentar l'intermediaziun d'infurmaziuns en lingua taliana. Questas incumbensas na dastgassan dentant betg vegnir realisadas tras ina reducziun da la porschida da prestaziuns en rumantsch.

I n'è betg vegnì creà in post d'in correspudent italofoon. Las autoritads federalas èn dentant en discurs cun il chantun Grischun per examinar la pussaivladad da cumpletter il mandat da la ANR en il senn da las propostas da las duas intervenziuns. Ils resultats da las lavurs daventan ina part dal cuntegn da la proxima cunvegna da prestaziun tranter la Confederaziun (represchentà tras l'UFC) ed il chantun Grischun per ils onns 2016–2020. Resultats concrets pon vegnir preschentads en il proxim rapport periodic da la Svizra.

<p>§ 45. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun renviescha il comité d'experts al fatg che l'internet possia esser in instrument da promoziun impurtant per la lingua ed encuraschescha las autoritads d'examinar questa pussaivladad. Ultra da quai las intimescha el d'examinar en collavuraziun cun las persunas che discurren jenic, co che lur lingua pudess vegnir promovida en las medias.</p>
--

En il rom da la consultaziun dal tschintgavel rapport d'evaluaziun dal comité d'experts ha la Svizra gia prendì posiziun (cf. agiunta 2 dal rapport dal comité d'experts dals 10 da fanadur 2013). L'internet è bain in instrument da communicaziun nizzaivel per promover las linguas. Ils viagiants n'han dentant betg exprimì il giavisch che lur lingua vegnia promovida dapli en las medias. L'UFC è dentant sa declarà pront d'examinar in eventual sustegn d'in project da scola pussaivel che prevesa l'utilisaziun da skype per l'instrucziun a distanza d'uffants jenics durant lur temp da viadi.

2. Mesiras praticas e projects durant la perioda da rapport (2012–2015)

Creaziun d'instituziuns per promover la lingua taliana en Svizra (art. 7 al. 1 lit. c da la Charta)

En il tschintgavel rapport da la Svizra è vegnida preschentada la gruppa d'interess parlamentara «Italianità», fundada la primavaira 2012. En il decurs da questa perioda da rapport èn vegnidas fundadas duas novas gruppas d'interess parlamentaras per promover las linguas minoritaras e la plurilinguitad:

- La gruppa parlamentara «Lingua e cultura rumantscha» è vegnida fundada il december 2013. Ina da las emprimas iniziativa da questa gruppa è stà il giavisch dal Cussegl federal da translatar la pagina web dal parlament en rumantsch (davart il postulat 12.3132 «Il parlament e la quarta lingua naziunala» da cusseglier naziunal e president da la gruppa Martin Candinas). Il postulat è vegni approvà, parts da la pagina web dal parlament stattan dapi il mars 2014 a disposiziun en rumantsch.
- La gruppa d'interess parlamentara «Plurilinguitad CH» è vegnida fundada il zercladur 2015 cun la finamira da sensibilisar ils parlamentararis e las parlamentarias per la varietad linguistica e culturala dal pajais. La gruppa è naschida sut l'influenza da las discussiuns actualas en connex cun l'instrucziun da linguas ch'è stada per bleras parlamentarias e blers parlamentararis l'ocasiun da s'engaschar per las linguas naziunalas e la coesiun naziunala dal pajais. La nova gruppa d'interess cumplettescha en quest senn las gruppas d'interess che s'engaschan gia per las linguas latinas («Italianità», «Lingua e cultura rumantscha»).

Svilups actuals en las medias (art. 7 al. 1 lit. d da la Charta)

Il parlament ha dà suatientscha a la moziun Maissen dals 4 da mars 2010 ed incumbensà il Cussegl federal da pretender da la SSR d'intensivar sias contribuziuns a favur dal barat intercultural e da la comunicaziun vicendaivla tranter las differentas regiuns linguisticas da la Svizra. Il Cussegl federal è plinavant vegni dumandà d'observar il svilup da la situaziun e da rapportar al parlament il pli tard la fin dal 2012 davart ils progress cuntanschids.

Ils 7 da december 2012 ha il cussegl federal preschentà latiers in rapport. Ils resultats da las examinaziuns mussan ch'ils programs da radio e televisiun na tractan strusch eveniments da las autras regiuns. La quantidad dals rapports televisivs davart eveniments en las autras regiuns linguisticas è relativamain pitschna. Sulettamain Radio Rumantsch è in'exceptiun, quai che sa declera tras la pitschna dimensiun da l'atgna regiun sco er tras il fatg ch'i dat là pli paucs eveniments, davart ils quals i vegn rapportà al radio ed a la televisiun en questa lingua.

Il Cussegl federal ha perquai dumandà la SSR da prender mesiras per accumplir meglier sia incumbensa da promover il barat tranter las regiuns linguisticas. Quest'incumbensa sto vegnir accumplida tant via projects gronds sco er tras prestaziuns specificas; er ils programs d'infurmaziun quotidian ston contribuir insatge.

Sco consequenza da quest rapport ha la SSR prendì ina seria da mesiras correspondentas, tranter auter il barat da redaziuns dal teleschurnal, quai che ha chaschunà in grond resun en las medias. La purschida da prestaziuns a la televisiun en l'interess da la comunicaziun (oravant tut emissiuns davart il barat da cultura tranter las regiuns da la Svizra) è creschì entaifer paucs onns. Il Cussegl federal è cuntent cun quest svilup, persequitescha dentant il tema cun atenziun er en avegnir

Unitads d'instrucziun davart Jenics e Roma en Svizra (art. 7 al. 1 lit. f da la Charta)

La Scola auta da pedagogia da la Scola auta da la Svizra dal Nordvest ha elavurà materials d'instrucziun per il stgalim secundar II che tractan detagliadamain il tema Roma, Sinti e Jenics en Svizra e l'intermedieschan en maniera attractiva. L'unitad d'instrucziun duai esser ina contribuziun a la egualitad da las schanzas e l'egualitad dals dretgs da minoritads naziunalas en Svizra e duai qua tras rinforzar la democrazia. Vi da l'exempel dals Roma, Sinti e Jenics en Svizra vegnan discutads furmas, motivs ed effects da discriminaziun e marginalisaziun, differentas funtaunas vegnan rendidas accessiblas ed i vegn intermedrà in savair da basa istoric. Quest material è vegni creà en collavuraziun cun il Center per democrazia Argovia ed è vegni sustegnì finanziaimain dal Post specialisà per cumbatter il rassissem. El stat a libra disposiziun da tut las persunas d'instrucziun interessadas.

Lingua jenica (art. 7 al. 1 lit. f da la Charta)

Il project inizià da la Associaziun da viaggiants e sustegnì ed accompagnà dapi il 2007 da la Confederaziun ha la finamira da documentar il stgazi linguistic jenic existent e d'al segirar per l'avegnir, d'elavurar la lingua jenica e da crear la basa per ina derasaziun e promoziun intenziunada da la lingua jenica en il circol dals viaggiants sez. Betg l'ultim duess el er pudair vegnir tratg a niz per la lavur da publicitad. En in emprim pass cumpiglia il project «lingua jenica» la realisaziun d'in DVD cun 18 intervistas en lingua jenica davart differents temas che reflecteschan la vita dals Jenics en il mintgadi e concernan oravant tut la lingua e cultura jenica.

Curt avant la terminaziun da questa emprima etappa è il project vegnì franà dals iniziants ed è ad interim sistì. Tranter las organisaziuns jenicas na van ins betg d'accord, sche il stgazi linguistic jenic duai vegnir publictà. Per blers pertutgads è il jenic lur lingua da protecziun che n'è betg destinada per ina vasta publicitad. I dat dentant er vuschs tranter ils Jenics che pretendan ch'ina publicaziun en maletg e tun per mantegnair la lingua pudess er gidar ils Jenics per gronda part domiciliads da turnar tar lur ragischs linguisticas. Era la valur d'in tal product per la sensibilisaziun da la gronda part da la populaziun vegn discutada a moda cuntraversa tranter ils pertutgads. Las autoritads spetgan ch'ils Jenics formuleschian ina posiziun communabla en questa dumonda, per che las lavurs respectivas possian puspè vegnir continuadas.

Instrucziun da rumantsch a las universitads svizras (art. 7 al. 1 lit. h da la Charta)

L'entrada en pensiun dal titular da la professura per la lingua e cultura rumantscha a l'Universitad da Friburg sco er la pensiun imminente da ses collega a l'Universitad da Turitg han provocà discussiuns en la cuminanza rumantscha davart il mantegniment da la retoromanistica sco rom universitar autonom. Ils chantuns Friburg e Grischnun sco er l'Universitad da Friburg e la Scola auta da pedagogia dal Grischnun èn vegnids d'accord in in contract davart ina professura per rumantsch a l'Universitad da Friburg. Las cunvegnas han la finamira da garantir a lunga vista la scolaziun universitara (studis da bachelor, da master e da doctorat) en rumantsch sco er la collavuraziun tranter l'Universitad da Friburg e la Scola auta da pedagogia dal Grischnun sin il sector da scolaziun, perfecziunament sco er perscrutaziun e svilup. Ultra da quai vegn integrà l'institut per plurilinguitad da Friburg anc pli fitg.

Mesiras da sensibilisaziun e da revalitaziun per la Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras en Svizra

Il december 2013 han organisà l'UFC e la direcziun da dretg internaziunal public dal Departament federal d'affars externs ina dieta davart il tema da las linguas minoritaras en Svizra, a la quala èn stadas en il focus oravant tut las sfidas da l'instrucziun da linguas en Svizra. Experts dal comité da la Charta sco er commembers da la giunta consultativa per la Convenziun da basa per la protecziun da minoritads naziunalas èn vegnids envidads a preschentar lur analisas. L'Autcummissaria per minoritads naziunalas da l'Organisaziun per la segirezza e la collavuraziun en Europa (OSCE) ha medemamain rapportà davart sia proposta concernent il dretg da linguas.

PART III: MESIRAS PER PROMOVER L'ADIEVER DA LINGUAS REGIONALAS U MINORITARAS EN ILS CHANTUNS GRISCHUN E TESSIN

A. Rapport dal chantun Grischun davart l'applicaziun da la Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras

1. Infurmaziuns generalas

1.1. Applicaziun da la lescha da linguas chantunala

Il mars 2015 ha la regenza grischuna revedì l'Ordinaziun da linguas chantunala e creà uschè la basa per enquistas da datas davart il diever da linguas sin il plaun communal che duain substituir la dumbraziun dal pievel federala che na vegn betg pli fatga sco enquista cumplaina (en applicaziun da l'art. 16 lit. 4 LLingGR).

L'Ordinaziun da linguas adattada prevesa in'actualisaziun dal material da datas statistic per vischnancas selecziunadas. Concret fa il chantun enquistas sin proposta da vischnancas, en las qualas la part da la communitad linguistica oriunda è tranter 50 e 20 pertschient. Per exempel valan vischnancas sco stget-tamain rumantschas respectivamain italofofonas, sche almain 40 pertschient dals abitants èn rumantschs respectivamain italofofonas. Plurilinguas èn las vischnancas, en las qualas abitan pli che 20 pertschient persunas da lingua rumantscha respectivamain taliana (cf. Ordinaziun da linguas chantunala, art. 19a).

1.2. Fusiuns da vischnancas

§ 19. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun giavischa il comité d'experts da retschaiver infurmaziuns davart ils svilups actuals en regard a las fusiuns da vischnancas ed il mantegniment e la promoziun da la lingua rumantscha.

Concernent las fusiuns da vischnancas fixescha la lescha da linguas chantunala: «Sche duas u pliras vischnancas monolinguas u plurilinguas fusiuneschan, vegnan applitgadas tenor il senn las disposiziuns da questa lescha davart il diever da las linguas uffizialas e davart las linguas da scola» (art. 23 LLingGR). Causa che la lescha è formulada or da la perspectiva da las linguas minoritaras, sa refere-scha la noziun «monolinguas» da l'artitgel cità a la lingua rumantscha e taliana, dentant betg a la lingua tudestga. Per fusiuns da vischnancas al cunfin cun il territori linguistic tudestg n'è l'artitgel 23 perquai betg applitgabel.

Questa «largia legala» apparenta è dentant vulida; mintga fusiun da vischnancas rumantschas cun vischnancas da lingua tudestga ha lieu en in ambient sociolinguistic specific e pretenda perquai soluziuns «da sutensi» empè da «da surengiu». Cun auters plets: Sco ch'i vegn reglada la plurilinguitad en il cas da la vischnanca dad Ilanz/Glion e da las ulteriuras vischnancas novas al cunfin linguistic na sa lascha betg deducir in ad in da la lescha da linguas, mo quai sto vegnir discutà dals participads sezs sin il lieu e fixà a moda impegnativa. Il chantun surveglia latiers l'observanza dal dretg surordinà.

Per exempel frequentan scolaras e scolars d'anteriuras vischnancas rumantschas en la nova vischnanca fusiunada vinavant impegnativamain la scola rumantscha. Medemamain ha la vischnanca nova en la correspundenza, en occasiun da la radunanza communal euv. da resguardar commensuradamain la lingua rumantscha. En questa furma generala daventa la convenziun linguistica part dal contract da fusiun e/u da la constituziun da la vischnanca nova che ston vegnir approvads da la regenza chantunala.

La realisaziun en ina pratica sin il lieu pretenda alura in tschert temp. En in emprim pass è p. ex. vegnida messa online la pagina d'internet rumantscha da la vischnanca dad Ilanz/Glion; en il fratemp èn vegnidas messas en vigur ad Ilanz/Glion er ina lescha communal davart las linguas uffizialas ed ina lescha per promover las linguas (per il 1-8-2015). Quests documents èn vegnids elavurads en stretga collavuraziun cun la Lia Rumantscha e garanteschon che la lingua rumantscha vegnia resguardada tenor las prescripziuns surordinadas.

1.3. *Il rumantsch grischun en scola*

Dapi il tschintgavel rapport da la Svizra da l'onn 2012 n'hai dà naginas midadas da scolas rumantschas dal rumantsch grischun a l'idiom u viceversa. La discussiun è damai sa spustada da la politica communal a las dumondas da didactica da linguas. La basa per questa discussiun ha furnà anc adina il model da coesistenza dals onns 2011/12.

A basa da quai è la lingua rumantscha entrada en il plan d'instrucziun 21 incumbensà da la CDEP. La versiun da consultaziun è vegnida publicada il zercladur 2013, la versiun repassada è vegnida deliberada da la CDEP il november 2014. Tuttas duas versiuns cuntengan or da la vista da Pro Idioms cumpetenzas memia vastas dal rumantsch grischun. En tge furma ch'il chantun Grischun vegn ad introducir il nov plan d'instrucziun è actualmain er object d'ulteriurs scleriments.

Da l'autra vart han ins pudì introducir pass da realisaziun concrets en il sector meds d'instrucziun: Il november 2014 ha la regenza dà l'incumbensa per in concept cumplessiv concernent novs meds d'instrucziun en ils idioms; l'avrigl 2015 ha pudì vegnir deliberà il concept detaglià che sa chatta actualmain en la fasa da realisaziun.

Parallel a quests svilups è vegnì terminà il perfecziunament dals magisters en las vischnancas da rumantsch grischun (2014) sco er cuntinuà la generaziun da meds d'instrucziun en rumantsch grischun fin tar la 9. classa (terminaziun stad 2015).

1.4. *Organisaziuns novas en il sector promoziun da linguas*

Il Forum per l'italiano in Svizra è vegnì fundà il november 2012; commembers da fundaziun èn stads tant ils chantuns Tessin e Grischun sco er organisaziuns linguisticas ed instituziuns culturalas e da medias da tuts dus chantuns. Davart ils champs d'activitad da l'organisaziun nova infurmescha la homepage <http://www.forumperlitalianoinsvizzer.ch>

1.5. *Realisaziun da las recumandaziuns dal comité da ministers*

Recumandaziun 1 dal comité da ministers

Las autoritads svizras han da garantir tar l'introducziun dal rumantsch grischun en l'instrucziun ch'i vegnia resguardà il diever dal dialect tradiziunal per proteger e promover il rumantsch sco lingua viva.

Cf. las explicaziuns survart sut punct 1.3.

Recumandaziun 2 dal comité da ministers

Las autoritads svizras duain promover il diever dal talian en activitads economicas e socialas en il sector public dal chantun Grischun.

La posiziun da la regenza en questa dumonda correspunda anc adina a sia resposta a la dumonda parlamentara correspondent Pedrini concernent l'italianità en l'administraziun chantunala da l'onn 2011. Tenor quella resposta èn las instituziuns autonomas e las ulteriuras instituziuns liadas a l'administraziun sensibilisadas per las dumondas dal diever da las linguas minoritaras dal chantun e premurads da mantegnair en il rom da l'incumbensa da basa respectiva ina purschida correspondent, resp. da schlargiar questa. La regenza beneventa questas stentas explicitamain, ella respecta dentant er la posiziun autonoma da questas instituziuns.

2. Mesiras per promover il rumantsch tenor las disposiziuns da promoziun da la Charta

2.1. *Artitgel 8: Furmaziun*

§ 66. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun giavischa il comité d'experts da survegnir infurmaziuns davart il svilup da l'introducziun dal rumantsch grischun en l'instrucziun. El accentuescha ch'in dialog structurà saja fitg impurtant per applitgar cun success il model da coesistenza en la pratica.

Cf. latiers las explicaziuns survart sut punct 1.3.

§ 70. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun giavischa il comité d'experts da survegnir ulteriuras infurmaziuns da las autoritads svizras cumpetentas davart ils effects da l'englais tempriv per l'instrucziun dal rumantsch.

§ 74. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun animescha il comité d'experts las autoritads svizras cumpetentas da prender mesiras positivas per garantir la furmaziun da personas d'instrucziun dal stgalim secundar en rumantsch.

En la perioda d'examinaziun actuala è la dumonda da la posiziun e las mesiras en favur da las linguas minoritaras sin il sector da scola vegnida messa a chantun sco conseguenza da l'iniziativa dal pievel chantunala «Mo ina lingua estra en scola primara» (Iniziativa da linguas estras). Questa prevesa per la scola primara ina limitaziun a mo ina lingua estra obligatorica: Englais en il territori germanofon e tudestg en il territori rumantsch ed italofoon. En la sessiun d'avrigl 2015 ha il Cussegl grond declerà l'iniziativa sco nunvalaivla (cf. la missiva respectiva da la regenza). Sin quai ha il comité d'iniziativa inoltrà in recurs costituziunal a la dretgira administrativa. La sentenza è anc averta.

2.2. *Artitgel 9: Autoritads giudizialas*

§ 78. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun pretenda il comité d'experts da las autoritads svizras d'inditgar exempels concrets davart il diever practic dal rumantsch en dretgiras districtualas.

La dumonda è vegnida examinada exemplaricamain vi da l'exempel da la regiun Surselva bilingua. Tanor las respostas retschavidas vegn la gronda part dals cas giuridics inoltrada en tudestg e la maioritad da las actas vegnan scrittas en tudestg. Quai dependa tranter auter dal fatg che las giuristas ed ils giurists absolvan lur furmaziun en lingua tudestga, ch'ils terms technics èn pli disponibels en tudestg e ch'igl èn savens involvidas partidas da lingua tudestga. Malgrà tut ha la dretgira districtuala confermà ch'i dettia era cas che vegnan manads en lingua rumantscha. Qua èsi impurtant d'accentuar che il dretg surordinà lascha avert la tscherna da la lingua. En la pratica dependa dentant la decisiun a favur da la lingua rumantscha savens da la buna veglia u da la proposta concreta da singulas personas involvidas. Las respostas mussan ultra da quai ch'en il sector a bucca vegnia pli savens fatg diever da la lingua rumantscha, numnadamain en praticamain tut ils cas, en ils quals tut las partidas domineschan la lingua rumantscha. Medemamain vegn la lingua rumantscha adina puspè applitgada tar ils fatgs da notariat (p. ex. dretg matrimonial, dretg d'ierta), e quai er en furma scritta tar la redacziun dals documents.

§ 82. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun pretenda il comité d'experts da las autoritads svizras infurmaziuns detagliadas davart texts da lescha naziunals impurtants ch'èn vegnids translats en rumantsch.

Decrets impurtants da la Confederaziun stattan a disposiziun en rumantsch, per exempel la Constituziun federala, il Cudesch civil svizzer, il Cudesch penal svizzer, la lescha davart ils dretgs politics, la lescha da trasparenza, la lescha da linguas e numerusas ulteriuras leschas. Ils decrets existents vegnan adina actualisads, mintg'onn vegnan translats almain 2-3 decrets novs. La survista cumpletta ed actuala sa chatta sut www.admin.ch/ch/r/rs/rs.html.

2.3. Artitel 10: Autoritads administrativas e gestiuns da servetschs publics

§ 85. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun pretenda il comité d'experts da las autoritads svizas infurmaziuns detagliadas davart formulars e disposiziuns administrativas en rumantsch duvrads en general per la populaziun.

A nivel federal:

Mintg'onn vegnan transladas en rumantsch circa 1700 paginas A4 da text. En collavuraziun cun ils uffizis federals e departaments vegnan identifitgadas permanentamain publicaziuns impurtantas, da las qualas la translaziun en rumantsch correspunda ad in basegn, ha senn ed è realisabla; l'impurtanza dals texts online crescha adina dapli.

Exempels per publicaziuns e paginas d'internet ch'èn vegnidas elavuradas e publitgadas en collavuraziun cun auters uffizis federals èn:

- La Confederaziun en furma concisa
- brochuras d'infurmaziun da la ChF
- Vote électronique
- ABC dals dretgs politics
- Brochuras d'infurmaziun dal DFF
- Terz rapport da la Svizra davart la curvegna da basa per la protecziun da minoritads naziunalas
- Flyer dals Servetschs linguistic da la ChF
- www.bk.admin.ch
- www.cusseglfederal.ch
- www.ch.ch
- www.admin.ch
- www.statistica-svizra.ch
- www.edi.admin.ch
- www.civicampus.ch

(ina glista cumplessiva sa chatta sut:

www.bk.admin.ch/dokumentation/sprachen/06483/index.html?lang=rm)

A nivel chantunal:

Il Cudesch da dretg grischun vegn manà complettmain en tut las trais linguas chantunalas:

http://www.gr-lex.gr.ch/frontend/texts_of_law?locale=rm

Medemamain è il cudesch da documents grischun disponibel en lingua rumantscha:

<http://www.chatta.ch/index.php?id=1336&hiid=663>

En il sector dals dretgs politics vegnan publitgads ils documents da votaziun adina er en lingua rumantscha: <http://www.chatta.ch/index.php?id=1336&hiid=141>

Il medem vala per las comunicaziuns per las medias:

<http://www.gr.ch/RM/medias/communicaziuns/MMStaka/Seiten/AktuelleMeldungen.aspx>

E medemamain per la cumparsa d'internet dal chantun

<http://www.gr.ch/rm/chantun/Seiten/Bainvegna.aspx>

Sin il plaun dals singuls uffizis exista medemamain bler material (brochuras, documents, formulars) en lingua rumantscha. Cf. p. ex. en il sector da la scola populara:

<http://www.gr.ch/RM/instituziuns/administraziun/ekud/avs/documentaziun/scolapopulara/Seiten/Formulare.aspx>

U tar l'Uffizi da vischnancas:

<http://www.gr.ch/RM/instituziuns/administraziun/dfg/afg/documentaziun/Seiten/Fatgs%20da%20vischnancas.aspx>

99. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun animescha il comité d'experts las autoritads svizras da rinforzar ils servetschs da traducziun chantunals.

Per resguardar las linguas minoritaras en la lavur da las autoritads chantunals ha la regenza prendi posiziun extendidamain l'avust 2014 en sia resposta a la dumonda Papa ed accentuà l'adequatezza da la pratica actuala, dentant er signalisà la prontezza per ulteriurs sforzs en collavuraziun cun la Confederaziun.

2.4 *Artitgel 13: Vita economica e sociala*

113. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun animescha il comité d'experts las autoritads chantunals dal Grischun da prender las mesiras necessarias per promover la lingua taliana en instituziuns cun incumbensas chantunals.

Cf. latiers las explicaziuns da survart sut punct 1.5.

B. Rapport dal chantun Tessin davart l'applicaziun da la Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras

1. Infurmaziuns generalas

Per ina preschentaziun extendida da la situaziun linguistica e da dretg costituziunal dal chantun Tessin vegn renvià al quart rapport da la Svizra da l'onn 2009 (Part III, Rapport dal chantun Tessin, Infurmaziuns generalas). Nova en il chantun Tessin è la deliberaziun da la lescha per promover la cultura dals 16 da december 2013 sco er l'ordinaziun executiva respectiva dals 16 da december 2014. L'artitgel 9 da questa lescha menziunescha explicitamain l'impurtanza dal mantegniment e da la promoziun da la lingua e cultura taliana.

Art. 9

¹Il chantun metta la prioritad sin la promoziun e sin il mantegniment da la lingua e cultura taliana.

²Quest'incumbensa po vegnir realisada cun:

- a) sustegnair projects publics u privats che contribueschan al mantegniment da l'ierta culturala materiala ed immateriala;*
- b) promover mesiras punctualas sco er programs da perscrutaziun e documentaziuns che intermedieschan l'identitad linguistica istorica, sociala e culturala dal chantun;*
- c) dar contribuziuns finanzialas per activitads, societads u programs sin il sector dal barat da cultura che persequiteschan la finamira menziunada e che vegnan promovids da terzas personas chantunales u extrachantunales;*
- d) sa participar ad occurrenzas selecziunadas che han lieu en auters chantuns u stadis e nua che la represchentanza da l'italianitad è spezialmain giavischabla.*

En il rapport da la cumissiun da dretg ch'è vegnida incumbensada cun l'examinaziun da la missiva nr. 6804 dals 28 da matg 2013 drizzada al parlament tessinai vegnan fixadas las finamiras che duain vegnir persequitadas da la regenza chantunala tras la lescha nova. En questa categoria tutga tranter auter *la reponderaziun da la rolla dal Tessin sco represchentant da la lingua e cultura taliana entaifer la Confederaziun per mantegnair e promover las valurs da l'italianitad, cun consolidar «quai che ans distingua ed ans rinforza sco minoritad».*

2. Commentaris dal chantun Tessin davart la politica da linguas da la Confederaziun

2.1 Il talian en l'administraziun federala

En il tschintgavel rapport da la Svizra da l'onn 2012 (Part III, Rapport dal chantun Tessin, 2.1.1) ha il chantun Tessin exprimì ses quità concernent la represchentanza stgarsa dal talian entaifer l'administraziun federala, il diever rar u be secundar da la lingua taliana en las comunicaziuns e concurrenzas publicas, la preferenza da l'englais sco lingua supplementara en l'internet sco er la mancanza u l'absenza da translaziuns talianas.

Cun gronda satisfacziun e renconuschientscha per la lavur da tscherts departaments (oravant tut dal departament da l'intern cun l'UFC) po perquai vegnir communitgà en quest rapport ch'ins haja cuntanschi numerus progress. Insaquants sun da grond'impurtanza per la lingua taliana:

- En la nova Missiva da cultura 2016–2020, deliberada dal parlament l'onn 2015, è la derasaziun e promoziun da la lingua taliana entaifer la Confederaziun da nov ina part centrala da l'axa d'acziun «Coesiun sociala».
- Plinavant ha entschavì il 1. d'avust 2013 ina Tessinaisa en la piazza da delegada per plurilinguitad da la Confederaziun, ina piazza cun ina vasta sfera da cumpetenzas che sa chatta da nov directamain en il secretariat general dal departament federal da finanzas (DFF).

2.2. *Talian en las regiuns betg italofonas*

Qua sut vegnan preschentadas duas mesiras impurtantas per intermediar e promover la lingua taliana en Svizra ch'èn vegnidas svilupadas durant ils onns 2013–2015 e ch'existan vinavant. Ellas duain cumbatter las tendenzas negativas menziunadas en il tschintgavel rapport da la Svizra da l'onn 2012 (Part III, Rapport dal chantun Tessin, 2.1.1.2, p. 36).

- *Forum per l'italiano in Svizzera* (cf. part II, chapitel 2 dal preschent rapport): Il Forum per il talian en Svizra è vegnì fundà sin iniziativa dals chantuns Tessin e Grischun la fin da november 2012 ed ha entschavì sia activitad l'onn 2013. El ha la finamira dad integrar la lingua taliana commensuradamain en il rom da la plurilinguitad costituziunala da la Svizra fin l'onn 2020.

Per cuntanscher quai ha il Forum stgaffì quatter gruppas da lavur tematicas: 1. Lingua naziunala svizra uffiziala talian; 2. La populaziun svizra dominescha la lingua taliana; 3. Cultura taliana e svizra-taliana en Svizra; 4. Quadrilinguitad svizra e las sfidas da la globalisaziun.

L'onn 2015 cumpiglia il Forum gia 36 organisaziuns (www.forumperlitalianoinsvizzera.ch).

Dal 2015 ha il Forum plinavant promovì il *Totem interattivo sull'italiano nella Confederazione* ch'è vegnì realisà da la RSI e la SUPSI (*Scuola universitaria professionale della Svizzera italiana*) e coordinà scientificamain da la professura per litteratura taliana da l'universitad da Turitg. El sa manifestescha en il Tessin, en Svizra sco er en Italia en il rom d'occurrènz sco l'Expo 2015.

- *Identità+*. *Settimana della lingua italiana* è in program da plirs onns che ha entschavì dal 2013 e che vegn promovì da l'Università della Svizzera italiana. En il decurs da l'onn 2015 è el er vegnì sustegnì dal chantun Tessin. Il program ha sco finamira l'intermediaziun da la lingua taliana. Quai duai vegnir cuntanschì oravant tut cun agid da la promoziun dal barat da classas tranter gimnasis da la Svizra taliana, tudestga e franzosa sco er la creaziun d'in «Miniparlament» per rinforzar la coesiun naziunala tranter giuvenils e regiuns.

2.3. *Posiziun davart la lingua dals Gualsers a Bosco Gurin*

§ 30. En il tschintgavel rapport d'evaluaziun encuraschescha il comité d'experts las autoritads competentas da tscherner ina proposta structurada per proteger e promover la lingua tudestga en la vischnanca da Bosco Gurin.

Or da la vista da las autoritads chantunalas è la problematica vegnida preschentada suffizientamain gia en ils rapports precedents da la Svizra. La sminuziun da las persunas che discurren il dialect gualser ha gia entschavì en ils onns enturn 1950 e 1960 cun la schliaziun da las structures economicas oriundas da la vischnanca. Questas sa basavan principalmain sin l'agricultura muntagnarda e la producciun d'artisanat en in territori isolà. Per schliar il problem sto en emprima lingia vegnir sustegnida l'economia actuala en furma dal turissem da stad e d'enviern. A basa d'ina rait economica persistente che manca vegn la sminuziun da la populaziun residenta dentant er cuntinuar en il futur (da preschent vivan in pau dapli che quaranta persunas en la vischnanca, da quellas discurren be anc var trenta il tudestg gualser). Il departament responsabel per la cultura e las linguas, il «Dipartimento dell'educazione, della cultura e dello sport (DECS)» è perquai persuadì che las mesiras a favur d'iniziativas ed occurrènzas culturalas na vegnan betg a pudair midar u franar il process da schliaziun.

Il DECS ha conferma la cunvegna da prestaziun cun il museum «Walserhaus» a Bosco Gurin er per ils onns 2015–2018 e garanti in sustegn finanziel considerabel per las activitads e l'infrastructura. El è plinavant pront da sustegnair novas mesiras culturalas per intermediar la lingua e cultura dals Gualsers, sch'ins chatta partenari(a)s local(a)s che pon organisar talas activitads da maniera persistente. Cun agid dal center per dialectologia ed etnografia che tgira il contact cun museums etnografics (tranter quels er il «Walserhaus»), ha il DECS entschavì a tschertgar tals partenaris, sco che la *Associazione Paesaggio Bosco Gurin* pudess per exempel promover mesiras che mettan en colliaziun la situaziun dals Gualsers a Bosco Gurin cun ils fatgs cumparegliabels en il Pomatt u en regiuns da la Svizra.

Il DECS na sa betg, sche las singulas mesiras da la vischnanca da Bosco Gurin a favur d'in augment da la populaziun residenta (menziunadas en l'ultim rapport da la Svizra da l'onn 2012) èn gia vegnidas instradadas. Il DECS n'ha retschavì nagina dumonda per sustegn finanziel en questa chausa.

3. Mesiras per promover il talian tenor las disposiziuns da promoziun da la Charta

3.1. *Artitgel 8: Furmaziun*

Sco gia menziunà en ils anteriurs rapports da la Svizra, èn cuvernadas cumplainamain tut las disposiziuns da l'artitgel 8.1 da la Charta (q.v.d. 8.1.a.i., 8.1.b.i, 8.1.c.i, 8.1.d.i, 8.1.f.i, 8.1.g ed 8.1.h) tras la legislaziun da scola actuala en il chantun Tessin. Causa ch'i n'ha dat naginas midadas pli grondas en quest sector, renviain nus al tschintgavel rapport da la Svizra da l'onn 2012 (Part III, Rapport dal chantun Tessin, chapitel 2.2.1, Furmaziun).

Il project preschentà en il tschintgavel rapport «Curs d'instrucziun minimal talian» (CMI) è en il fratemp vegn terminà cun success. Dal 2015 ha el chaschunà la realisaziun d'in curs d'instrucziun da talian per persunas d'instrucziun e students da las autras regiuns linguisticas en il *Dipartimento formazione e apprendimento* (DFA, anteriura scola auta da pedagogia) da la SUPSI. Il project è vegn realisà en collavuraziun cun il *Osservatorio linguistico della Svizzera italiana* (OLSI).

En ina interpellaziun dal 2015 ha in cusseglier naziunal tessinai renvià al fatg che l'instrucziun da las linguas naziunalas als gimnasis stoppia anc adina vegnir meglierada. Sut las purschidas per emprender ina segunda lingua naziunala u ina lingua estra (q.v.d. anglais) en la Svizra tudestga e franzosa na vegnia il talian savens gnanca purschi sco rom facultativ (cuntrari a las disposiziuns per reglar la maturitad gimnasiala). L'instrucziun da las linguas naziunalas a las scolas professiunalas vegn ad esser object d'examinaziun d'ina proxima sesida da suprastanza dal *Forum per l'italiano in Svizzera*.

3.2. *Artitgel 9: Autoritads giudizialas*

Sco gia menziunà en ils anteriurs rapports da la Svizra correspundan las leschas dal chantun Tessin a las disposiziuns da l'artitgel 9 da la Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras. Causa ch'i n'ha dat naginas midadas pli grondas en quest sector durant ils ultims sis onns vegn renvià al quart rapport da la Svizra da l'onn 2009 (Part III, Rapport dal chantun Tessin, chapitel 2.2, p. 103).

3.3. *Artitgel 10: Autoritads administrativas e gestiuns da servetsch public*

Sco gia menziunà en ils anteriurs rapports da la Svizra corresponda il dretg vertent dal chantun Tessin cumplainamain a las mesiras prevedidas en l'artitgel 10.1.a.i., 10.1.b, 10.1.c, 10.2.a–g, 10.3.a., 10.4.b e 10.5. Causa ch'i n'ha dat naginas midadas pli grondas en quest sector durant ils ultims sis onns vegn renvià al quart rapport da la Svizra da l'onn 2009 (Part III, Rapport dal chantun Tessin, chapitel 2.3, p. 103).

3.4. *Artitgel 11: Medias*

En regard a las cumpetenzas respectivas dal chantun Tessin èsi gia vegn renvià en ils anteriurs rapports da la Svizra al fatg ch'il dretg vertent e la pratica actuala correspundian a las disposiziuns da l'artitgel 11 da la Charta. Causa ch'i n'ha dat naginas midadas pli grondas en quest sector durant ils ultims trais onns vegn renvià al tschintgavel rapport da la Svizra da l'onn 2012 (Part III, Rapport dal chantun Tessin, chapitel 2.2.4, p. 39).

La collavuraziun tranter il chantun en il sector da cultura da la RSI (*Radiotelevisione svizzera di lingua italiana*) è anc adina optimala. Il chantun ha sustegnì insaquantas iniziativas culturalas da la RSI cun focus sin la lingua taliana, per exempel dal 2015 l'inscenaziun *Teen Dante* en occasiun dal 750. giubileum da la naschientscha dal poet Dante Alighieri. Medemamain hai dà ina collavuraziun dal chantun cun la RSI e Pro Helvetia per promover ina *Borsa di scrittura teatrale della Svizzera italiana* (stipendi per auturas ed auturs da teater da la Svizra taliana), da la quala è sa resultada suenter ina lectura scenica da l'onn 2013 l'inscenaziun d'in toc teater l'onn 2014. Dal 2014 ha la RSI da sia vart ed en collavuraziun cun il DECS ed il Migros pertschient da cultura Tessin lantschà il project «Italiano lingua di frontiera» (Lingua da cunfin talian) per intensivà la debatta davart la conuschientscha da la lingua taliana. Da quai è resultà in DVD che ha er gi success tar il public giuven; il retgav da sia vendita è ì en in fond per promover il talian ch'è vegn endrizzà per il barat da students d'autras regiuns linguisticas e dal Tessin.

3.5 *Artitgel 12: Activitads ed instituziuns culturalas*

Las activitads ed instituziuns culturalas multifaras sco er l'applicaziun da las contribuziuns federalas prevedidas per ellas èn descrittas en ils rapports annuals dal departament chantunal da furmaziun, cultura e sport per mauns da l'UFC.

www.ti.ch/decs/dcsu/cosa-facciamo/resoconti-annuali

Ultra dals programs ch'èn gia vegnids enumerads en il tschintgavel rapport da la Svizra da l'onn 2012 (Part III, Rapport dal chantun Tessin, chapitel 2.2.5) e che cuntinueschan anc adina (sco il *Osservatorio linguistico della Svizzera italiana* u il *Osservatorio culturale del Cantone Ticino*) èn vegnids lantschads durant ils ultims trais onns quatter novs programs sut l'egida dal DECS: il Servetsch bibliografic (*Servizio bibliografico*), il project Onomastica tessinaisa (*Onomastica ticinese*), la digitalisaziun da las publicaziuns dal chantun sin il sectur cultural (*Digitalizzazione delle pubblicazioni*) sco er in project da perscrutaziun da personalitads da renum dal Tessin (*Personaggi illustri*).

3.6 *Artitgel 13: Vita economica e sociala*

Sco gia menziunà en ils anteriurs rapports da la Svizra, correspundan il dretg vertent e la pratica actuala dal chantun Tessin a las disposiziuns da l'artitgel 13.1.d e 13.2.b da la Charta. Causa ch'i n'ha dat naginas midadas pli grondas en quest sectur durant ils ultims sis onns, vegn renvià al quart rapport da la Svizra da l'onn 2009 (Part III, Rapport dal chantun Tessin, chapitel 2.6, s. 104–105).

3.7 *Artitgel 14: Barat suror ils cunfins naziunals*

Oravant tut sin il sectur da la vita economica e sociala, la furmaziun e la cultura exista vinavant e cun grond success ina collavuraziun transcunfinala intensiva tranter il chantun Tessin e l'Italia, surtut cun las provinzas limitofas ch'èn s'unidas cun il chantun Tessin a la regiun Insubrica. En numerus secturs entschaiva a nascher ina collavuraziun directa tranter il Tessin e las instanzas talianas sin il plaun local e provincial. Ultra dals projects Interreg menziunads en il tschintgavel rapport da la Svizra da l'onn 2012 è vegni clamà en vita dal 2014 il program da barat cultural binaziunal «Viavai – contrabbando culturale Svizzera Lombardia» tras la Pro Helvetia, en collavuraziun cun il chantun Tessin ed ulteriurs acturs. El sa basa sin l'axa transcunfinala e transalpina e duai promover la naschientscha da colliaziuns durablas tranter instituziuns culturalas ed acturs culturals d'omadus pajais. Quai duai vegnir cuntanschì tras projects en ils secturs dals arts performativs, da la litteratura sco er da l'architettura e la fotografia che mettan l'impurtanza da la lingua taliana en il center da l'interess. Il project terminà uffizialmain l'avrigl 2015 cuntinuescha anc adina grazia als effects positivs da tuttas duas varts.

Medemamain l'onn 2015 èn vegnidas renovadas pliras convenziuns tranter la regiun Lumbardia ed il chantun Tessin, tranter auter er en il sectur cultural.

GLISTA DA LAS SCURSANIDAS DUVRADAS EN IL RAPPORT

ANR	Agentura da Novitads Rumantschas
UVIAS	Uffizi federal da vias
UFC	Uffizi federal da cultura
UFCOM	Uffizi federal da communicaziun
UST	Uffizi federal da statistica
OPers	Ordinaziun davart il personal da la Confederaziun
CCPA	Conferenza dals directurs da construcziun, planisaziun e protecziun da l'ambient
UFAS	Uffizi federal d'assicuranzas socialas
CAF	<i>Conseil des affaires francophones du district bilingue de Bienne</i>
DECS	<i>Dipartimento dell'educazione, della cultura e dello sport del Cantone Ticino</i>
DFA	<i>Dipartimento formazione e apprendimento presso la Scuola universitaria professionale della Svizzera italiana SUPSI, Ticino</i>
DFAE	Departament federal d'affars exteriurs
CDEP	Conferenza svizra dals directurs chantunals da l'educaziun publica
DECA	Departament d'educaziun, cultura ed ambient dal Grischun
ELRC	Enquista davart lingua, religiun e cultura en il rom da l'enquista da structura da la dumbraziun dal pievel federala
FH	Forum Helveticum
SG-DFF	Secretariat general dal departament federal da finanzas
IAEZA	<i>Amt für institutionelle Angelegenheiten, Einbürgerungen und Zivilstandswesen des Kantons Freiburg</i>
ILFD	<i>Direktion der Institutionen und der Land- und Forstwirtschaft des Kantons Freiburg</i>
KFG	Lescha per promover la cultura
CSP	Center da cumpetenz scientific per la promoziun da la plurilinguitad
COSL	Conferenza dals servetschs linguistics
OLSI	<i>Osservatorio linguistico della Svizzera italiana</i>
OSCE	Organisaziun europeica per la segirezza e la collavuraziun
LPubl	Lescha davart las publicaziuns uffizialas
RSI	<i>Radiotelevisione svizzera</i>
ATS	Agentura telegrafica svizra
CDSC	Conferenza da las directuras e dals directurs socials chantunals
OSLi	Ordinaziun davart ils servetschs linguistics
LLing	Lescha da linguas
OLing	Ordinaziun da linguas
SSR	Societad svizra da radio e televisiun
USI	<i>Università della Svizzera italiana</i>
DEFR	Departament federal d'economia, furmaziun e retschertga
CSEC	Cumissiun per scienza, educaziun e cultura dal cussegl dals chantuns
DTF	Decisiun dal Tribunal federal
TF	Tribunal federal